
KAYNAŖTIRMA/BÜTÜNLEŖTİRMENİN ETKİNLİĞİNİ ARTIRMAK İÇİN
POLİTİKA VE UYGULAMA ÖNERİLERİ PROJESİ

TÜRKİYE'DE KAYNAŖTIRMA/BÜTÜNLEŖTİRME YOLUYLA EĞİTİMİN DURUMU

TOHUM TÜRKİYE OTİZM ERKEN TANI VE EĞİTİM VAKFI

Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı, otizm ve diğer yaygın gelişim bozukluğu olan çocukların erken tanıların konulması, özel eğitimle topluma kazandırılmalarına öncülük edilmesi ve bu hizmetlerin yurt çapında yaygınlaştırılması amacıyla 2003 yılında kurulan, kâr amacı olmayan bir sivil toplum kuruluşudur. Kurulduğu günden bu yana Tohum Otizm Vakfı; bilimsellik, önderlik ve öncülük, paylaşımcılık, kurumlar arası iletişim ve işbirliği, kaynaklarda etkinlik ile insana ve çocuğa değer vermek ve en iyi hizmet haklarını gözetmek ilkeleri ışığında ilerlemektedir.

Tohum Otizm Vakfı tarafından, başta Milli Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı olmak üzere çeşitli kurumlarla işbirliği içerisinde, her yaştaki otizmlili birey için savunu çalışmalarını yürütülmekte; ailelere, eğitmenlere ve uzmanlara yönelik farkındalık ve bilgilendirme çalışmalarını yapılmakta; sağlık ve eğitim alanlarında araştırma projeleri gerçekleştirilmektedir.

Ayrıca, Özel Tohum Vakfı Özel Eğitim Okulu'nda çok sayıda otizmlili çocuğa ve bu çocukların ailelerine, güçlü bilimsel dayanaklara sahip yöntemlerle eğitim ve destek hizmet sunulmaktadır. Tohum Otizm Vakfı, okulda yürütülen eğitim ve destek hizmet çalışmalarının Türkiye çapında yaygınlaştırılması yönünde yoğun çaba sarf etmektedir.

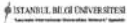

EĞİTİM REFORMU GİRİŞİMİ

Türkiye’de eğitim politikası üzerine düşünen, soru soran, sorunları tanımlayan ve çözüm seçenekleri geliştiren Eğitim Reformu Girişimi’nin (ERG) amacı, kız ve erkek bütün çocukların hakları olan kaliteli eğitime erişimini güvence altına alacak ve Türkiye’nin toplumsal ve ekonomik gelişimini üst düzeylere taşıyacak eğitim politikaları oluşturmak ve eğitim alanında katılımcı, saydam ve yenilikçi politika üretme süreçlerinin yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktır.

Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi bünyesinde 2003 yılında hayata geçen ERG, araştırma, savunu ve eğitim çalışmalarını “herkes için kaliteli eğitim” hedefi doğrultusunda sürdürüyor.

ERG, Anne Çocuk Eğitim Vakfı, Aydın Doğan Vakfı, Bahçeşehir Üniversitesi, Enerji-Su, Enka Vakfı, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Kadir Has Vakfı, MV Holding, Sabancı Üniversitesi, The Marmara, Türkiye Vodafone Vakfı, Vehbi Koç Vakfı ve Yapı Merkezi tarafından desteklenmektedir.

.....

.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	9
ÖZEL EĞİTİM VE KAYNAŞTIRMA	10
KAYNAŞTIRMA/BÜTÜNLEŞTİRME	11
Kaynaştırma/Bütünleştirme Nedir?	11
Kaynaştırma Destek Eğitim Hizmetleri	12
Kaynaştırmayı Başarıya Ulaştıran Etmenler	13
Kaynaştırmanın Olumlu Etkileri	16
ULUSLARARASI MEVZUATTA ENGELLİLİK VE EĞİTİM HAKKINA ERİŞİM	17
ULUSAL MEVZUATTA ENGELLİLİK VE EĞİTİM HAKKINA ERİŞİM	20
TÜRKİYE'DE KAYNAŞTIRMA UYGULAMALARI	25
Kaynaştırma Uygulamaları Üzerine Yapılan Araştırmalar ve Sonuçları	27
SONUÇ VE ÖNERİLER	31
KAYNAKÇA	33

KISALTMALAR

ASHK	Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
BEP	BireyselleŖtirilmiŖ Eğitim Programı
ÇHK	BirleŖmiŖ Milletler Çocuk Hakları Komitesi
ÇHS	BirleŖmiŖ Milletler Çocuk Haklarına dair SözleŖme
EHİS	BirleŖmiŖ Milletler Engellilerin Haklarına iliŖkin SözleŖme
ESKHK	BirleŖmiŖ Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
ESKHUS	BirleŖmiŖ Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası SözleŖmesi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
METK	Milli Eğitim Temel Kanunu
RAM	Rehberlik ve AraŖtırma Merkezi

ÖNSÖZ

Özel gereksinimli çocukların bireysel gelişimlerini ve toplumla bütünleşmelerini en üst düzeyde sağlamak üzere benimsenen ilke, bu çocukların akranlarıyla birlikte aynı eğitim ortamlarında eğitim alması anlamına gelen kaynaştırma eğitimidir. Türkiye’de konuya ilişkin gelişmiş bir yasal altyapı olmasına karşın, kaynaştırma yoluyla eğitimin başarılı bir biçimde yaşama geçirilmesi uygulama düzeyinde de çeşitli adımlar atmayı gerektiriyor. Bu doğrultuda, Türkiye’deki özel gereksinimli çocuklara kaliteli bir eğitim sunmak için kaynaştırma uygulamalarını iyileştirmek amacıyla, Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı ve Eğitim Reformu Girişimi “Kaynaştırma/Bütünleştirmenin Etkililiğini Artırmak için Politika ve Uygulama Önerileri” projesini Sabancı Vakfı Toplumsal Gelişme Hibe Programı desteğiyle Nisan 2010’da yaşama geçirdi.

Bu ortaklığın önemli hedeflerinden biri, kaynaştırma yoluyla eğitimi daha etkili kılabilecek bir destek modelinin pilot uygulama deneyimleri ışığında geliştirilmesidir. Bu doğrultuda, İstanbul’un farklı bölgelerinde bulunan ve farklı özelliklere sahip üç okulda kaynaştırma yoluyla eğitimin etkililiğini artırmayı hedefleyen bir destek modeli İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nün işbirliği ve değerli katkılarıyla pilot olarak uygulanmaktadır. Projenin diğer önemli hedefi, karar alıcılara kaynaştırma yoluyla eğitimin mevcut durumu, iyi uygulama örnekleri ve benimsenebilecek politika seçenekleri konusunda kaynaklar sunmaktır. Proje kapsamında yayımlanan raporların ilki olan elinizdeki çalışma, mevcut araştırmalardan besleniyor ve kaynaştırma yoluyla eğitimde geçtiğimiz yıllardaki gelişmelerin ve etkili bir uygulama için atılması gereken adımların bir resmini sunuyor.

Başta raporun yazımını büyük ölçüde üstlenen ERG Proje Asistanı Ayşe Nal olmak üzere, raporun hazırlanmasında emeği geçen Tohum Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı ve Eğitim Reformu Girişimi proje ekiplerine ve değerli görüşlerine başvurduğumuz Prof. Dr. Bülbin Sucuoğlu, Prof. Dr. Gönül Kırcaali İftar ve Doç. Dr. Tevhide Kargın’a teşekkür etmek istiyoruz.

Raporumuzu yararlı bulacağımızı ümit ediyor, projeye verdiği destek için Sabancı Vakfı’na teşekkür ediyoruz.

Saygılarımızla,

Prof. Dr. Üstün Ergüder

Direktör

Eğitim Reformu Girişimi

Mine Narin

Kurucu Başkan

Tohum Türkiye

Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı

GİRİŞ

Özel eğitim alanında yaşanan gelişmelere paralel olarak, giderek artan sayıda özel gereksinimli öğrenci¹ genel eğitim sınıflarında eğitim almaktadır. Özel gereksinimli bireylerin aileleri ve akranlarıyla en çok birlikte olabileceği ve aynı zamanda eğitim gereksinimlerinin en iyi biçimde karşılanabileceği ortamlarda eğitim görmeleri amacıyla birçok ülkede kaynaştırma uygulamaları başlatılmıştır. Kaynaştırma, özel gereksinimli öğrencilere ve sınıf öğretmenlerine destek özel eğitim hizmetleri sağlanması koşuluyla, bu öğrencilerin akranlarıyla birlikte genel eğitim sınıflarında eğitim almaları olarak tanımlanır.² Kaynaştırma uygulamalarının etkililiğini araştıran birçok çalışma göstermektedir ki akranlarıyla birlikte eğitim gören özel gereksinimli bireylerin, topluma etkin katılım ve yaşam kalitelerini artırma şansları yükselmektedir.³

Türkiye’de kaynaştırma uygulamaları 1983 yılında yürürlüğe giren Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu’yla başlatılmış, o tarihten bu yana artan sayıda özel gereksinimli öğrenci genel eğitim okullarında akranlarıyla birlikte eğitim almıştır. Milli Eğitim Bakanlığı’nın (MEB) öncelikli hedefleri arasında yer alan kaynaştırma eğitiminin yaygınlaştırılmasına yönelik yakın dönemde atılan önemli bir adım, Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yöneticiler, öğrenciler ve ailelere yönelik bir kılavuz hazırlanmasıdır.⁴ Bu gelişmelere rağmen Türkiye’de kaynaştırma uygulamalarının yeterli ve etkili bir biçimde yürütüldüğünü söylemek olası değildir.

*Türkiye Özürlüler Araştırması 2002’ye göre özel gereksinimli bireyler Türkiye’deki toplam nüfusun % 12,29’unu oluşturuyor.*⁵ Aynı araştırmaya göre özel gereksinimli bireylerin oranı 0-9 yaş grubu içinde % 4,15; 10-19 yaş grubu içindeyse % 4,63’tür. 2009-2010 eğitim-öğretim yılında 76.204 -ilköğretimde 71.142 ve ortaöğretimde 5.062- özel gereksinimli öğrenci kaynaştırma yoluyla eğitim almıştır.⁶ Genel eğitim okullarının içinde yer alan özel eğitim sınıflarında ise 15.712 özel gereksinimli öğrenci eğitim almıştır. Kaynaştırma yoluyla eğitime erişebilen özel gereksinimli çocukların sayısının azlığı yanında, kaynaştırma uygulamaları konusunda Türkiye’de yapılan araştırmalar, sınıf öğretmenlerinin, okul yöneticilerinin, velilerin ve özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırma eğitiminde yaşadığı sorunlara dikkat çekmektedir. Bu sorunların temelinde, kaynaştırma eğitiminin ayrılmaz bir parçası olan destek eğitim hizmetlerinin yetersizliği önemli bir yere sahiptir. Özel gereksinimli çocukların kendileri için en az kısıtlayıcı olan ortamlarda, akranlarıyla birlikte kaliteli bir eğitim alabilmeleri için mevcut kaynaştırma uygulamalarının çeşitli mekanizmalarla desteklenmesi gereklidir.

Bu durum analizi raporunda, kaynaştırma eğitiminin tarihsel gelişimi ve tanımlarının ardından, uluslararası ve ulusal mevzuatta engellilik ve eğitim hakkına erişim, Türkiye’de kaynaştırma uygulamaları ve bu uygulamalarda yaşanan sorunlar inceleniyor. Raporun son bölümündeyse, Türkiye’de kaynaştırma yoluyla eğitim, özel gereksinimli bireylerin eğitim hakkını düzenleyen uluslararası ve ulusal mevzuat ve mevcut uygulamalar ışığında analiz edilerek sonuç ve öneriler sunuluyor. Son olarak belirtilmesi gereken raporun temel olarak ilköğretim okullarında yürütülen kaynaştırma uygulamalarını ele aldığı ve ayrıştınlmış eğitim ortamları olan özel eğitim okulları ve özel rehabilitasyon merkezleri⁷ ile hiçbir eğitim kurumunda eğitim almayan özel gereksinimli bireyleri kapsamadığıdır. Ancak özel gereksinimli bireylerin temel eğitim haklarından en üst düzeyde yararlanabilmeleri için bu konularında diğer önemli araştırma alanlarına işaret ettiğinin altını çizmekte yarar vardır.

1 Bu raporda “kaynaştırma öğrencisi” tanımlanan ve olmayan, sınıf ortamında herhangi bir alanda özel gereksinimi olan tüm öğrencilerin kapsanması amacıyla “özel gereksinimli öğrenci/ birey” ifadesi tercih edilmiştir. Ancak bazı durumlarda tam konulan öğrencileri ifade etmek üzere “kaynaştırma öğrencisi” ve mevzuatta yer alan haliyle “engelli öğrenci/çocuk” ifadeleri de kullanılmıştır.

2 Kırcaali-İftar, 1992a.

3 Sucuoğlu, 2004.

4 MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2010a.

5 TÜİK, 2009.

6 MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2010b.

7 2009-2010 eğitim-öğretim yılında 61.801 özel gereksinimli öğrenci resmi ve özel özel eğitim okullarında, 1.477 öğrenci evde, 6.048 öğrenci hastane ilköğretim okullarında eğitim almışlardır. Sayıları 1.686’yı bulan özel eğitim rehabilitasyon merkezlerinde ise 220.000 özel gereksinimli çocuk ve yetişkin eğitim almaktadır. Devlet bu kurumlarda destek eğitimi alan öğrenciler için ayda 12 saat eğitim ücreti ödemektedir. (MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nden sağlanan veriler, 2010)

ÖZEL EĞİTİM VE KAYNAŞTIRMA

Özel gereksinimli bireylerin eğitim almaları üzerine ilk girişimler 16. yüzyılda başlamıştır.⁸ İlk olarak 1760 yılında Fransa’da ve 1817 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) işitme engelli öğrenciler için okullar açılmıştır. Bunu diğer engel grupları için açılan okullar izlemiştir. Bu dönemdeki okullar eğitim ve bakım hizmetlerinin verildiği kurumlardır. 1900’lü yılların ilk yarısında farklı engel grupları için çok sayıda özel eğitim okulu açılmıştır. O yıllarda yaygın olan düşünce, özel gereksinimli öğrencilerin özel yetiştirilmiş öğretmenler tarafından, gereksinimlerine uygun biçimde düzenlenmiş ortamlarda eğitim görmesi yönündeydi ve özel gereksinimli öğrencilerin genel eğitim sınıflarında eğitim göremeyeceği düşünülüyordu. Ancak aynı dönemde genel okulların bünyesinde özel eğitim sınıfları ve kaynaştırma uygulamalarına dönük ilk adımlar da atılmaya başlanmıştır. 1928 yılında İngiltere’de özel ve genel eğitim okullarının birlikte çalışması kararı alınmış, 1944 yılında uygun özel gereksinimli öğrencilerin genel eğitim sınıflarında eğitim görmeleri yasal olarak kabul edilmiştir.⁹

1960’lardan bu yana kaynaştırma uygulamaları hızlı bir biçimde yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu değişimin altında çeşitli nedenler yatmaktadır. Öncelikle, özel eğitim sınıflarının kısmen de olsa kaynaştırmayı sağlamadığı, tersine öğrencileri engelli ve engelli olmayan şeklinde ikiye ayırdığı gözlenmiştir. Özel gereksinimli öğrenciler, sadece derslerde değil, ders dışı etkinliklerde, teneffüs, beslenme ve tören saatlerinde de akranlarından ayrı kalmışlardır.¹⁰ Özel gereksinimli öğrencilerin tam gün özel eğitime gereksinimleri olmadığı, akranlarıyla birlikte eğitimden daha fazla yarar sağlayacakları fark edilmiştir.¹¹ Özel eğitim sınıflarında öğrencilerin ve öğretmenlerinin başarı beklentilerinin düştüğü, öğretmenlerin kendi eğitim programları ve yöntemlerini sorgulamayıp öğrencilerin engellerini öğrenememelerinin nedeni olarak gösterdikleri gözlemlenmiştir.¹² Ayrıca, Almanya, ABD, Fransa ve İngiltere gibi bazı ülkelerde uygun olmayan araçlarla yapılan değerlendirmeler sonucunda, yaşadığı ülkenin dilini iyi konuşamayan öğrencilerin gerçekte uygun olmadıkları özel eğitim sınıflarına yerleştirildikleri görülmüştür.¹³

Sonuç olarak, özel eğitim sınıfı ya da özel eğitim okulu aracılığıyla yürütülen ayrılaştırılmış özel eğitim uygulamaları, özel gereksinimli öğrencileri akranlarından ayırarak sosyal yönden uyum sağlamalarını güçleştirmesi, akademik açıdan yeterince yarar sağlamaması ve uygun olmayan öğrencilerin bu sınıflara yerleştirilmeleri nedeniyle artan bir sıklıkla eleştirilmiştir. Özellikle ABD’de çok sayıda aile ve uzman çeşitli itirazlarda bulunarak mahkemeye başvurmuşlardır. Bu baskılar sonucunda 1970’lerden bu yana, uluslararası insan hakları mevzuatıyla da uyumlu bir biçimde, birçok ülkede kaynaştırma uygulamaları norm haline gelmiştir. Özel gereksinimli öğrencilerin genel eğitim sınıflarında akranlarıyla birlikte eğitim görmeleri 1971 yılında İtalya’da, 1974 yılında İngiltere’de, 1975 yılında Fransa ve ABD’de, 1976 yılında Norveç’te yasal olarak kabul edilmiştir. Türkiye’de kaynaştırma uygulamaları, 1983 yılında yürürlüğe giren Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu’yla yasalaşmıştır.

⁸ Sucuoğlu ve Kargın, 2008.

⁹ A.g.e.

¹⁰ A.g.e.

¹¹ Lewis ve Doorlag (1999) kaynağından aktaran Sucuoğlu ve Kargın, 2008.

¹² Sucuoğlu ve Kargın, 2008.

¹³ Lewis ve Doorlag (1999) kaynağından aktaran Sucuoğlu ve Kargın, 2008.

KAYNAŞTIRMA/BÜTÜNLEŞTİRME

KAYNAŞTIRMA/BÜTÜNLEŞTİRME NEDİR?

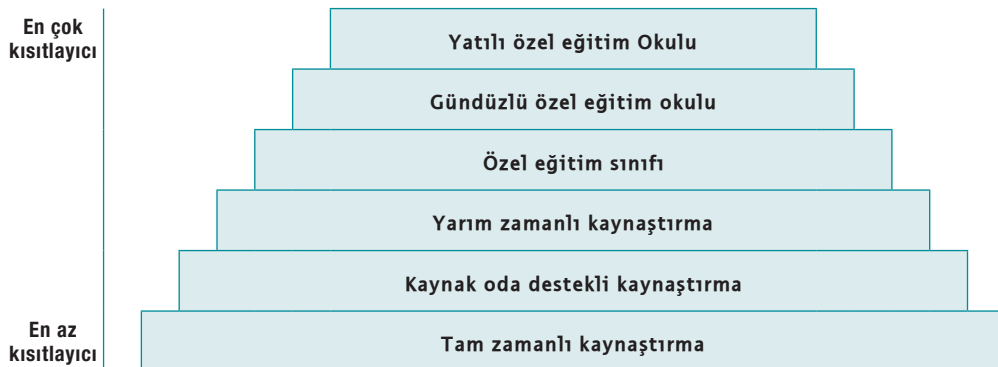
Özel gereksinimli bireylerin eğitimi söz konusu olduğunda bir tarafta ayrıştırılmış ortamlarda eğitim, diğer tarafta genel eğitim sınıflarında verilen kaynaştırma/bütünleştirme eğitimi yer alır. Ayrıştırılmış eğitimde, özel gereksinimli öğrenciler özel yetiştirilmiş öğretmenler tarafından, engel türüne ve derecesine göre geliştirilmiş programlar kapsamında eğitim alırlar. Kaynaştırma yoluyla eğitim uygulaması ise, herhangi bir yetersizlik nedeniyle özel gereksinimleri olan öğrencilerin genel eğitim okullarında akranlarıyla birlikte eğitim almalarını tanımlar.¹⁴ Bu yaklaşım ilk yıllarda kaynaştırma (*mainstreaming/integration*) olarak adlandırılırken, günümüzde "bütünleştirme" (*inclusion*) terimi daha çok kullanılmaktadır. Alanyazında, kaynaştırma uygulamalarının tek bir tanımının olmadığı görülür. Bu tanımların ortak yönlerine bakıldığında, kaynaştırma uygulamaları, özel gereksinimli öğrencilerin tam ya da yarı zamanlı olarak akranlarıyla birlikte genel eğitim sınıflarında, öğretmene ve öğrencilere destek hizmetlerinin sağlanması yoluyla eğitim almaları anlamına geldiği görülür.¹⁵ Kaynaştırma yoluyla eğitimle, özel gereksinimli öğrencilerin engelli olmayan akranlarıyla etkileşime girerek sosyal becerilerinin ve sosyal kabullerinin artırılması ve bu öğrencilerin sınıflarının etkin üyeleri olmaları amaçlanmaktadır.

Bütünleştirmede her okul kaynaştırma okuludur ve okullar farklı tür ve düzeylerde özel eğitime gereksinim duyan çocuklar için gerekli düzenlemeleri yaparlar. Öğrencinin okula değil, okulun öğrenciye uyum sağlaması beklenir. Herkes için kaliteli eğitim anlayışıyla giderek yaygınlaşan bütünleştirmeye, her çocuğa akranlarıyla birlikte eşit koşullarda eğitim verilmesi ve onların yaşadıkları toplumun sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik yaşamına etkin katılımları amaçlanır.¹⁶

Bir önceki bölümde özetlendiği üzere, özel eğitim anlayışı tarihsel süreç içerisinde ayrıştırılmış eğitimden birlikte eğitime doğru kaymıştır ve kaynaştırma/bütünleştirme uygulamaları giderek yaygınlaşmıştır. Özel gereksinimli bireyler için "en az kısıtlayıcı eğitim ortamı" ilkesinin benimsenmesi bu gelişmenin nedenlerinden biridir.¹⁷ En az kısıtlayıcı eğitim ortamıyla anlatılmak istenen, öğrencinin ailesi ve akranlarıyla mümkün olduğunca birlikte olabileceği ve en iyi biçimde eğitim alabileceği ortamdır.¹⁸

Özel gereksinimli bireylerin eğitim alabileceği ortamlar alanyazında en fazla kısıtlayıcı ortamlardan en az kısıtlayıcı olanlara doğru aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:¹⁹

ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERİN EĞİTİM ALABİLECEĞİ ORTAMLAR

14 Sucuoğlu, 2004.

15 Gürçür, 2008.

16 Stojik, 2009; Feuser, 2002.

17 Sucuoğlu ve Kargin, 2008, s. 37.

18 Batu ve Kırcaali-İftar, 2010.

19 A.g.e.

Tam zamanlı kaynaştırma ya da bütünleştirme: Özel gereksinimli öğrencinin, kaydını genel eğitim sınıfında olduğu, tüm gün boyunca genel eğitim sınıfında normal sınıf öğretmeninden eğitim aldığı uygulamadır.

Öğrencinin sınıf içindeki tüm gereksinimlerini karşılamak sınıf öğretmenin sorumluluğundadır.

Öğrenciye bireysel gereksinimleri doğrultusunda destek ve/veya ek hizmetler sağlanır.

Kaynak oda destekli

kaynaştırma: Bu tür kaynaştırma uygulamalarında, özel gereksinimli öğrencinin kaydı genel eğitim sınıfında olmakla beraber, öğrenci desteğe gereksinim duyduğu derslerde kaynak odada özel eğitim öğretmeninden eğitim alır.

Böylece, öğrencinin eksik olduğu konular kuvvetlendirilerek, akranlarından geri kalmaması amaçlanmaktadır.

Yarı zamanlı kaynaştırma: Kaynaştırmanın bu türünde özel gereksinimli öğrencinin kaydı genel eğitim kurumundaki özel eğitim sınıfındadır. Ancak, başarılı olabileceği derslerde öğrenci genel eğitim sınıfına katılır. Bu biçimde öğrencinin hem akademik hem de sosyal becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Özel eğitim sınıfı: Bu uygulamada, özel gereksinimli öğrencinin kaydı özel eğitim sınıfındadır ve tüm gün boyunca burada eğitim görür. Öğrencinin gereksinim duyduğu hallerde, okul saatleri dışında da öğrenciye destek hizmetleri verilir. Bu uygulamada özel gereksinimli öğrenciler yalnızca ders dışı saatlerde, okul binasında ve bahçesinde akranlarıyla birlikte olabilirler.

Gündüzlü özel eğitim okulu: Bu tür özel eğitimde, öğrencinin kaydı özel eğitim okulundadır ve öğrenci ayrı engel grubundan öğrencilerle birlikte eğitim alır. Öğrencilere gereksinimlerine göre ek destek ve/veya hizmetler sağlanır.

Yatılı özel eğitim okulu: Bu uygulamada, özel gereksinimli öğrencinin kaydı özel eğitim okulundadır ve öğrenci ayrı engel grubundan öğrencilerle birlikte eğitim almaktadır. Öğrenci geceleri de okulun yatakhaneinde kalmaktadır.

Çoğu özel gereksinimli öğrenci için en az kısıtlayıcı eğitim ortamı tam zamanlı kaynaştırmayken, daha azı için kaynak oda destekli kaynaştırmadır. Basamakların yukarıya doğru giderek daralması, söz konusu eğitim ortamında eğitim alması gereken öğrenci sayısının giderek azalmasını ifade eder. Örneğin en çok kısıtlayıcı ortam olan yatılı özel eğitim okuluna çok az sayıda özel gereksinimli öğrencinin gereksinimi vardır.

Türkiye’de özel gereksinimli öğrencilerin eğitim alabilecekleri ortamlar da alanyazında tanımlananlara benzemektedir. Özel gereksinimli öğrenciler ayrı özel eğitim okullarında, genel eğitim okullarındaki özel sınıflarda ya da genel eğitim sınıflarında kaynaştırma öğrencisi olarak eğitim görebilmektedirler.

Özel eğitim okullarıyla ilgili düzenleme, 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin 18. maddesinde “Durumları ayrı bir okulda özel eğitim gerektiren bireyler için özür ve özelliklerine uygun gündüzlü veya yatılı özel eğitim okulları açılır” biçiminde yapılmıştır. Bu okullarda öğrencilere akademik ve mesleki becerilerin kazandırılması amaçlanır. Aynı kararnamenin 20. maddesinde özel gereksinimli öğrencilerin, genel eğitim okullarındaki özel sınıflarda da eğitim görebileceği ifade edilmektedir: “Durumları ayrı bir sınıfta eğitilmeyi gerektiren öğrenciler için özür ve özelliklerine göre okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim okullarında özel eğitim sınıfları açılır.” Bu sınıflarda okuyan özel gereksinimli öğrencilerin uygun olan derslerde ve teneffüslerde akranlarıyla birlikte olmaları sağlanır.

Bu uygulamalara ek olarak, Türkiye’de giderek artan sayıda özel gereksinimli öğrenciye genel eğitim sınıflarında kaynaştırma eğitimi verilmektedir.

KAYNAŞTIRMA DESTEK EĞİTİM HİZMETLERİ

Kaynaştırma eğitimi, sadece özel gereksinimli öğrencinin genel eğitim sınıfına yerleştirilmesi anlamına gelmez. Kaynaştırma eğitiminin temel ilkelerinden biri genel eğitim sınıflarında eğitim gören özel gereksinimli öğrencilere ve öğretmenlerine özel eğitim desteği sağlanmasıdır. Bu destek hizmetleri sınıf içinde ve sınıf dışında sunulan hizmetler olarak ikiye ayrılabilir:²⁰

SINIF İÇİNDE SUNULAN DESTEK EĞİTİM HİZMETLERİ

Danışman destekli genel eğitim sınıfı: Bu uygulamada özel gereksinimli öğrenci tüm gün genel eğitim sınıfında, sınıf öğretmeni aracılığıyla özel eğitim hizmeti alır. Sınıf öğretmene özel eğitim danışmanı tarafından, öğretim sürecini ve eğitim materyallerini öğrencinin gereksinimlerine göre uyarılama, problem davranışlarla başa çıkma ve özel gereksinimli öğrencilerin sosyal kabullerinin artırılması alanlarında danışmanlık hizmeti verilir. Eğitimden asıl sorumlu sınıf öğretmenidir; özel eğitim danışmanının önerilerini sınıfında uygular, verilen destek hizmetiyle bilgi ve becerilerini geliştirir. Ancak, gerekli durumlarda özel eğitim danışmanı sınıf içinde sınıf öğretmene destek olur.

Özel eğitim öğretmeni destekli genel eğitim sınıfı: Özel gereksinimli öğrenci bu uygulamada genel eğitim sınıfında, sınıf öğretmene ek olarak özel eğitim öğretmeninden de eğitim alır. Özel eğitim öğretmeni, öğrencinin uyum problemlerini çözmeye, sınıf öğretmenin öğrenciyle çalışmasını kolaylaştırmaya, öğrenciler arasında olumlu etkileşim oluşturmaya

yönelik çalışmalar yapar. Özel eğitim öğretmeninin sınıfta ne kadar süre bulunacağı, özel gereksinimli öğrencilerin gereksinimlerine göre değişebilir. Bu destek hizmeti sağlandığı durumda, özel gereksinimli öğrenci sınıftan ayrılmak zorunda kalmaz ve sınıf öğretmeni özel eğitim öğretmeninden birebir destek alabilir.

İşbirlikli (birlikte) öğretim destekli genel eğitim sınıfı: Bu uygulamada sınıf öğretmeni ve özel eğitim öğretmeni genel eğitim sınıfında sürekli birlikte çalışırlar ve öğrencilerin sorumluluklarını paylaşırlar.

SINIF DIŞINDA SUNULAN DESTEK EĞİTİM HİZMETLERİ

Kaynak oda: Kaynak odada özel gereksinimli öğrenci bireysel olarak ya da küçük bir grup içinde özel eğitim öğretmeninden, sınıfında gördüğü eğitime paralel bir eğitim alır. Burada öğrenci bir okul gününün en az % 21'ini en fazla % 60'ını geçirir.²¹ Bu destek hizmetinin amacına ulaşması için kaynak oda öğretmenin ve sınıf öğretmenin iyi bir iletişim içinde olmaları ve işbirliği yapmaları gerekir. Aksi takdirde iki eğitim birbirinden kopuk hale gelebilir. Bu biçimde verilen destek hizmetinin bir tehlikesi, kaynak odada daha fazla ilgi gören özel gereksinimli öğrencinin, genel eğitim sınıfında da aynı ilgiyi beklemesi ve zorlanmasıdır.²²

Gezici özel eğitim öğretmeni: Bu uygulamada, özel eğitim öğretmeni bir okuldan diğerine giderek özel gereksinimli öğrencilere destek eğitim hizmeti verir. Özel gereksinimli öğrenciler okul gününün büyük bölümünü sınıflarında geçirir ve günün belli zamanlarında gezici öğretmenden eğitim almak üzere sınıftan ayrılırlar. Kaynaştırma eğitiminin başarıya ulaşmasında büyük rol oynayan dil, konuşma terapisi ve fizyoterapi gibi özel eğitimle ilgili hizmetler, kaynaştırma okullarında ek hizmet personeli tarafından özel gereksinimli öğrencilere sunulur.

Sınıf dışında verilen destek eğitim hizmetlerine yöneltilen eleştiriler arasında, özel gereksinimli öğrencilerin genel eğitim sınıflarında verilen bazı derslere katılamamaları, akranlarından ayrılmaları ve etiketlenmeleri yer almaktadır.

Bu bölümde kaynaştırma eğitiminin ayrılmaz bir parçası olan, sınıf içinde ve dışında sağlanan destek eğitim hizmetleri tanıtılmıştır. Özel gereksinimli öğrencinin ve öğretmenin gereksinimlerine, sınıfın ve okulun yapısına göre hangi destek eğitim hizmetinin verileceğine karar verilir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken nokta, verilecek hizmetin türüne, süresine ve içeriğine özel eğitim öğretmeni ile sınıf öğretmenin birlikte karar vermeleri ve işbirliği içinde çalışmalarınıdır.

KAYNAŞTIRMAYI BAŞARIYA ULAŞTIRAN ETMENLER

Kaynaştırma eğitiminin başarısı, gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, araç-gereç, kaynak ve destek hizmetlerinin sağlanması ve eğitimde yer alan aktörler arasında etkili bir işbirliğine bağlıdır.²³ Aşağıda dile getirilen koşullar kaynaştırma eğitiminin etkililiği açısından büyük önem taşır.

Okul yönetiminin kaynaştırmanın gerekliliğine inanması, özel gereksinimli öğrencilere karşı kabul edici ve destekleyici olması gerekir. Yönetim, fiziksel ortamın özel gereksinimli

21 Ysseldyke ve ark. (2000) kaynağından aktaran Sucuoğlu ve Kargın, 2008.

22 Kırcaali-İftar, 1998a.

23 Sart ve ark., 2004.

öğrenciler için hazırlanması, gerekli araç-gerecin sağlanması, sınıflarda yer alacak kaynaştırma öğrencileri ve diğer öğrencilerin sayısının belirlenmesi, öğretmenlerin ve okul personelinin (hademe, bekçi, aşçı, kantin görevlisi, servis şoförü vb.) bilgilendirilmesi ve okul içinde bir özel öğretmenin görevlendirilmesi konularında gerekenleri yapmalıdır. Okul genelinde bir kaynaştırma politikası yönetim tarafından oluşturulmalı, okul içinde ve dışında gerekli kişilerle işbirliği yapılmalı, öğretmenler birbirlerine yardım etmeleri konusunda teşvik edilmelidir.²⁴

Sınıf öğretmenleri, öncelikle kaynaştırma eğitime ve özel gereksinimli öğrencilere yönelik olumlu tutumlar sergilemelidirler. Öğretmenin olumlu bir tutum içinde olması, sınıftaki diğer öğrencilerin kaynaştırma öğrencilerine yaklaşımları bakımından da büyük önem taşır .

Öğrencilerin eğitim programını planlamak, uygulamak, onların akademik ve sosyal gelişmelerini sağlamak öğretmenlerin görevi olduğundan, kaynaştırma uygulamasının başarısında öğretmenlerin rolü eşsiz önemdedir.

“Kaynaştırma öğrencileriyle diğer öğrenciler arasında sağlıklı bir iletişim kurulmasını sağlayacak, onların özel gereksinimlerine uygun ortamı yaratacak olan; böylece özel ihtiyaçları olan öğrencinin en küçük ölçekte sınıfta, buradan hareketle okulda ve toplumda hayatını etkin, kabul görmüş ve mutlu bir şekilde sürdürmesini sağlayacak olan öğretmenin kaynaştırma uygulamasındaki rolü ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Sınıf atmosferi ve etkinliklerinin özel gereksinimi olan olmayan tüm bireyleri kapsayıcı bir nitelikte olması öğretmenlerin uygulamayla ilgili tutumlarıyla yakından ilişkilidir. Sınıf ortamının toplumun küçük bir modeli olduğu kabul edilirse, sınıftaki sağlıklı iletişimin diğer sosyalleşme alanlarına da taşınacağı; bu sebeple sınıfta sağlıklı etkileşim ortamının sağlanmasında öğretmenin olumlu tutumunun çok önemli olduğu söylenebilir.”²⁵

Özel eğitim ve sınıf öğretmenleri birlikte çalışmaya istekli olmalıdırlar. Sınıf öğretmenleri özel gereksinimli çocuklar için bireyselleştirilmiş eğitim programları (BEP) geliştirme ve değerlendirme çalışmalarına katılmalı, bu sürece öğrencilerin aileleri ve konunun uzmanlarını da dahil etmelidirler.²⁶

Rehber öğretmenler okullarında öğretmenlere, öğrencilere, idarecilere ve okul personeline yönelik, özel gereksinimli öğrencilerin engel türleri ve özellikleri konusunda bilgilendirme çalışmaları yapmalıdırlar.

Rehber öğretmenlerin düzenli aralıklarla hizmet-içi eğitimlere katılarak özel eğitim konusunda yeteri kadar bilgi sahibi olmaları sağlanmalıdır.

Sınıflarında kaynaştırma öğrencisi olan öğretmenlerle ise düzenli toplantılar yaparak, onları davranış ve sınıf kontrolü konusunda bilgilendirmeleri ve yaşadıkları sorunlara çözüm önerileri getirmeleri de kilit önemdedir. Rehber öğretmenin diğer bir sorumluluğu, özel gereksinimli öğrenci için öğrencinin diğer öğretmenleriyle ve ailesiyle işbirliği yaparak BEP hazırlanması ve uygulamasının izlenmesidir.

²⁴ Sucuoğlu ve Kargın, 2008; Batu ve Kircaali-İftar, 2010.

²⁵ Sart ve ark., 2004, s. 5.

²⁶ Batu ve Kircaali-İftar, 2010.

²⁷ MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2010a, s. 59.

“BEP özel eğitime ihtiyacı olan öğrencinin farklı gelişim alanlarında yapabildiklerini dikkate alarak, kazandırılacak davranışların neler olduğu, bu davranışların nerede, nasıl, kimler tarafından, hangi yöntemlerle ve ne kadar sürede kazandırılacağını belirten, gerekli destek eğitim hizmetlerini içeren, içinde ailesinin de yer aldığı bir ekip tarafından hazırlanan yazılı bir programdır.” BEP geliştirme birimi, birim başkanı olarak görev yapan okul müdürü veya müdür yardımcısı, sınıf ve branş öğretmenleri, rehber öğretmen, özel gereksinimli öğrenci ve ailesi, varsa gezici özel eğitim öğretmeni ve özel eğitim değerlendirme kurulu temsilcisinden oluşur.²⁷

Kaynaştırma sınıfındaki diğer öğrencilere, özel gereksinimli öğrencilere ilişkin bilgi verilmelidir.

Özel gereksinimli öğrencilerin duygusal, davranışsal ve bilişsel özelliklerine ilişkin sınıftaki diğer öğrenciler gelişim düzeylerine uygun biçimde bilgilendirilmelidir. Örneğin, özel gereksinimli öğrenci bir cihaz ya da protez kullanıyorsa, bunun ne işe yaradığı açıklanmalıdır. Sınıf içinde özel gereksinimli öğrenci için fiziksel çevrenin düzenlenmesi, eğitim programının uyarlanması gibi konular da diğer öğrencilere açıklanmalıdır. Bu tür uyarlamalara ilişkin önceden diğer öğrencilere açıklama yapılması, özel gereksinimli öğrencilerin kabulünü kolaylaştıracaktır.²⁸

Kaynaştırma öğrencileri, özel eğitim ortamlarından genel eğitim ortamlarına geçişten önce, genel eğitim sınıfının davranışsal ve akademik açılarından gerektirdiklerine hazırlanmalıdır. Genel eğitim ortamına mümkün olan en yakın ortam yaratılarak, kaynaştırma öğrencisinin gerekli alışkanlıkları kazanması sağlanmalıdır. Öğrenciye sınıf kurallarına uyduğu ve uymadığı durumlarda nelerle karşılaşabileceği aktarılmalıdır. Benzer biçimde, kaynaştırmaya başlamadan önce, kaynaştırma öğrencilerinin sosyalleşme becerilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılması da yararlıdır. Kaynaştırma uygulaması başladıktan sonra, öğrencinin gelişimi düzenli olarak gözlemlenmeli ve değerlendirilmelidir.²⁹

Öğrenci velileri ile sınıf öğretmenleri arasında işbirliği ödün verilmemesi gereken diğer bir koşuldur. Özel gereksinimli öğrencilerin velileri, çocuklarının kaynaştırma uygulamalarında edindikleri bilgi ve becerileri evde pekiştirerek onların gelişimlerini destekleyebilirler. Diğer çocukların velileri ise, özel gereksinimli öğrencilere karşı olumlu tutumlar sergileyerek çocuklarına model olmalıdır. Sınıf öğretmeni, velilerle düzenli toplantılar yaparak, işbirliğinin sağlanması ve sürdürülmesi için uygun ortamlar yaratmalıdır.³⁰

Genel eğitim sınıflarının düzenlenmesi, tüm öğrencilerin gereksinimleri göz önünde bulundurularak ve öğrenimi kolaylaştıracak biçimde yapılmalıdır. Örneğin, kaynaştırma eğitiminin etkili biçimde uygulanabilmesi için sınıfta 25-30 arasında öğrencinin bulunması ideal görülür. Sınıf öğretmenin sınıfın fiziksel çevresini ve öğretim yöntemlerini, özel gereksinimli öğrencilerin etkin katılımını kolaylaştıracak biçimde düzenleyebilecek bilgi ve becerilere sahip olması gerekir.³¹

Özet olarak, kaynaştırma eğitiminin etkililiği, gerekli araç-gereçler ile kaynak ve destek hizmetlerinin sağlanması, ilgili aktörlerin etkili işbirliği ve fiziksel ortamın özel gereksinimli öğrencilerin gereksinimleri doğrultusunda düzenlenmesiyle artırılabilir.

28 Sucuoğlu ve Kargın, 2008.

29 Batu ve Kırcaali-İftar, 2010.

30 Sucuoğlu ve Kargın, 2008.

31 A.g.e., Batu ve Kırcaali-İftar, 2010.

KAYNAŖTIRMANIN OLUMLU ETKİLERİ

KaynaŖtırma eğitimi sadece özel gereksinimli öğrenciler için değil, aynı zamanda diğer öğrenciler, öğretmenler ve öğrenci velileri için de olumlu etkilere sahiptir. AŖağıdaki tabloda, bu etkiler özetlenmiştir:³²

KAYNAŖTIRMADAN BEKLENEN YARARLAR	
Özel gereksinimli öğrencilere	<p>Özel gereksinimli olmayan akranlarıyla birlikte yaşamayı ve arkadaşlık kurmayı öğrenirler.</p> <p>Diğer akranlarını gözleyerek yeni beceriler edinirler.</p> <p>Toplum içinde yaşamaya hazırlık olacak nitelikte gerçek yaşam deneyimleri kazanırlar.</p>
Özel gereksinimli olmayan öğrencilere	<p>Özel gereksinimli bireyler hakkında daha gerçekçi bir bakış açısı elde ederler.</p> <p>Kendilerinden farklı olan bireyleri kabul etmeyi öğrenirler.</p> <p>Kendilerini başkalarının yerine koymayı ve onları anlamayı öğrenirler.</p> <p>Tüm zorluklara rağmen başarılı olan bireyleri tanıma fırsatını elde ederler.</p>
Sınıf öğretmenlerine	<p>Sınıf ortamını ve öğretim programını sınıflarındaki öğrencilerin gereksinimlerine göre düzenleme becerisi kazanırlar.</p> <p>Özel eğitim öğretmeni, rehber öğretmen gibi diğer personelle iletişim ve işbirliği kurma becerilerini geliştirirler.</p>
Özel gereksinimli çocukların ailelerine	<p>Normal gelişim gösteren çocuklar ile kendi çocuklarının pek çok yönden ortak özellikleri olduğunu fark ederler ve kendilerini toplumdaki daha az soyutlanmış hissederler.</p> <p>Kendilerine önemli bir destek sağlayabilecek normal gelişim gösteren çocukların aileleriyle iletişimlerini geliştirirler.</p>
Özel gereksinimli olmayan çocukların ailelerine	<p>Özel gereksinimli çocukların aileleriyle etkileşime girerek onlara katkı getirebilirler.</p> <p>Çocuklarına bireysel farklılıkları ve onlara saygı duymayı öğretme fırsatını elde ederler.</p>

³² Salend (2001); Wolery ve Wilbers (1994) kaynaklarından aktaran Sucuoğlu ve Kargın, 2008, s. 59.

ULUSLARARASI MEVZUATTA ENGELLİLİK VE EĞİTİM HAKKINA ERİŞİM

Durum analizinin bu bölümünde, engelli çocukların eğitim haklarıyla ilgili uluslararası insan hakları mevzuatı, gelecek bölümünde ise ulusal eğitim mevzuatı incelenecek, kaynaştırma eğitimiyle ilgili başlıca noktalara dikkat çekilecektir.³³ Türkiye, bu bölümde sözü edilen, engelli haklarıyla ilgili Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi sözleşmelerine taraftır.

EĞİTİME ERİŞİMDE ENGELLİLİĞE DAYALI AYRIMCILIK YASAĞI

Temel bir insan hakkı olan eğitim, bireylerin diğer insan haklarından yararlanmalarını ve haklarını arayabilmelerini de olası kılar. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin (ESKHUS) eğitim hakkını düzenleyen 13. maddesinde, sözleşmeye taraf olan devletlerin yetki alanları içerisinde bulunan herkesin eğitim hakkını tanımakla yükümlü olduğu ifade edilir. Sözleşmenin uygulanmasını denetleyen Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (ESKHK), eğitim hakkının temel unsurlarından birinin eğitime erişim olduğunu belirtir. Eğitimin erişilebilir olması için, yasaklanan ayrımcılık zeminlerine dayalı olarak, eğitimde hukuken veya fiilen ayrımcılık yapılmamalı, eğitim fiziksel ve ekonomik yönden erişilebilir olmalıdır.

Komitenin engelliliğe ilişkin hazırladığı Genel Yorum 5'te, engelliliğin ayrımcılık yasağı kapsamına dahil olduğu açıkça ifade edilmiştir. "Engellilerin insan haklarını ve temel özgürlüklerini tam ve diğer bireylerle eşit biçimde kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını sağlamak üzere belirli bir durumda ihtiyaç duyulan, ölçsüz veya aşırı bir yük getirmeyen, gerekli ve uygun değişiklik ve düzenlemeleri"³⁴ ifade eden "makul düzenleme"nin sağlanmaması da ayrımcılık kapsamında değerlendirilir. Engelliliğin açıkça anıldığı uluslararası sözleşmelerden biri Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'dir (ÇHS). Bu sözleşmede engelliliğe dayalı ayrımcılık diğer ayrımcılık türleriyle birlikte yasaklanmıştır. Engellilik, 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı kapsamında yasaklanan ayrımcılık türleri arasında açıkça sayılmamış olmakla birlikte, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ASHK) ayrımcılık yasağı kapsamının "başka statüler"e yapılan göndermeyle engelliliği de kapsadığını vurgulamıştır.

Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (EHİS) taraf devletleri, engellilerin eğitim hakkını tanımakla yükümlü kılar. Sözleşmeye göre, "taraf devletler bu hakkın fırsat eşitliği temelinde ve ayrımcılık yapılmaksızın sağlanması için eğitim sisteminin bütünleştirici bir biçimde her seviyede engellileri içine almasını ve ömür boyu öğrenim imkânı sağlar."

ENGELLİ ÇOCUKLARIN EĞİTİMİYLE İLGİLİ DÜZENLEMELER

Görüldüğü gibi eğitime erişimde engelli olmaya dayalı ayrımcılık önemli uluslararası sözleşmelerle yasaklanmıştır. Bu bağlamda açıklığa kavuşturulması gereken konu, engelli çocukların ne tür okullarda eğitim alması gerektiğidir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (ÇHK), bu konuda "çocuğun yüksek yarar"ının³⁵ gözetilmesini savunur.

³³ Bu bölümlerde yer alan bilgiler başka bir kaynak gösterilmedikçe, Dr. İdil Işıl Gül'ün (2009) *Eğitime Erişim: Eğitimde Ayrımcılık Yasağı ve Fırsat Eşitliği* adlı makalesinden derlenmiştir. Makale, ERG'nin *Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar: Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi* raporunda yer almaktadır.

³⁴ EHİS, 2009.

³⁵ Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de yer alan, çocuk haklarının dört temel ilkesinden biri olan "çocuğun yüksek yarar" ilkesi, "kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocuğun yararının temel düşünce" olduğunu ifade eder.

Özel eğitim gereksinimi olan çocuklar genel okullarda eğitim görmeli, ancak onlar için en yüksek yararın sağlanamayacağı durumlarda yeterli donanımına sahip özel okullarda eğitimlerine devam etmelidirler.

Engelli çocukların akranlarıyla birlikte genel eğitim okullarında eğitim görmeleri ilkesi benimsenirken vurgulanan nokta, engelli çocukların entegrasyonu için gerekli önlemlerin alınması ve yeterli desteğin sunulmasıdır. Komitenin belirttiği önlem ve destekler, öğretmenlere konuya ilişkin eğitim verilmesi, fiziksel çevrenin erişilebilir hale getirilmesi ve okul müfredatının engelli çocukların gereksinimleri göz önünde bulundurularak hazırlanmasıdır. Komitenin önemini vurguladığı bir diğer nokta, eğitim almayan engelli çocukların sayısı ve eğitim gereksinimlerinin genel ve mesleki eğitim yönünden belirlenmesi ve böylece bu çocukların eğitime erişimlerinin sağlanmasıdır.

ÇHK'nın engelli çocuklara ilişkin yayımladığı genel yorumda, engelliliğe dayalı ayrımcılık yasağının mevzuatta açıkça yer alması gerektiği ve engellilere sunulan hizmetlerin nihai sorumluluğunun devlette olduğu yer alır. Engelli çocuklar için ayrılmış kaynakların, öncelikle tüm okulların engelli çocuklar için fiziksel olarak erişilebilir hale getirilmesi için olmak üzere, öğretmen yetiştirilmesi, eğitim kampanyaları yürütülmesi, ailelere gelir desteği sunulması ve yardımcı araç-gereç sağlanması için kullanılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca, engelli çocukların okul ortamında taciz, şiddet ve sataşmalara maruz kalmamaları için önlemler alınması gerektiği komite tarafından belirtilmiştir.

ASHK, engelli çocukların genel eğitim okullarında eğitim almaları gerektiğini vurgular ve bunu "genel nitelikteki okullarda eşit biçimde eğitim görme hakkı" olarak ifade eder.

Devletlerin özel eğitim modelinden içermeci eğitime geçip geçmediklerini değerlendiren ASHK, şu konularda taraf devletlerden bilgi talebinde bulunmuştur:

"Normal müfredatın çocukların engelleri gözetilerek düzenlenip düzenlenmediği ve düzenlendiyse, bunun nasıl yapıldığı;

Engelli öğrenciler için bireysel eğitim planları hazırlanıp hazırlanmadığı ve yapıldıysa, bunun nasıl yapıldığı;

Destek elemanlar ve diğer teknik destekler dahil olmak üzere, mali ve insan kaynaklarının, çocuğun eğitimini sağlamak amacıyla doğrudan çocuğa tahsis edilip edilmediği;

Eğitim sonuçlarının değerlendirilmesine ilişkin bir uyarılama yapıp yapılmadığı ve yapıldıysa, bunun nasıl yapıldığı;

Eğitim sonunda alınan diploma ve derecelerin diğer çocuklarınkilerle aynı olup olmadığı ve resmi olarak tanınıp tanınmadığı."³⁶

ASHK, engelli çocukların genel eğitim sisteminden yararlanmaları için, ayrımcılık yasağına ilişkin yasal düzenlemelerin önemini vurgulamıştır:

*"Böyle bir yasal düzenleme, özel veya ayrı eğitimin hangi istisnai hallerde gerekli olacağına ilişkin hükümler içermeli ve bu istisnai hallerden biri söz konusu olmaksızın dışlanan veya ayrı eğitim görmeye zorlanan veya başka herhangi bir şekilde eğitim hakkından mahrum bırakılan çocuklar bakımından etkili giderim yollarını düzenlemelidir."*³⁷

36 ASHK ülke raporlarından derleyen Gül, 2009, s. 34.

37 ASHK ülke raporlarından derleyen Gül, 2009, s. 36.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, engelli çocuklara yeterli bir eğitime erişim sağlanması koşuluyla, mevcut kaynakların engelli çocukların yararına nasıl kullanılacağı konusunda devletlerin karar verme yetkisine sahip olduklarını belirtmiştir.

EHİS madde 24 (2), engelli çocukların eğitim haklarının yaşama geçirilmesi için taraf devletleri aşağıda belirtilenleri sağlamakla yükümlü kılar:

- a) Engelliler engelleri nedeniyle genel eğitim sisteminden dışlanmamalı ve engelli çocuklar engelleri nedeniyle parasız ve zorunlu ilk ve ortaöğretim olanaklarının dışında tutulmamalıdır.*
- b) Engelliler, yaşadıkları çevrede bütünleştirici, kaliteli ve parasız ilk ve ortaöğretime diğer bireylerle eşit olarak erişebilmelidir.*
- c) Bireylerin ihtiyaçlarına göre makul düzenlemeler yapılmalıdır.*
- d) Engelliler genel eğitimden etkin bir şekilde yararlanabilmeleri için genel eğitim sistemi içinde ihtiyaç duydukları desteği almalıdır.*
- e) Engellilere yönelik bireyselleştirilmiş etkin destekleyici tedbirler, engellilerin tam katılımı hedefine uygun olarak, akademik ve sosyal gelişimi artırıcı ortamlarda sağlanmalıdır."*

Sonuç olarak uluslararası insan hakları mevzuatı, devletleri eğitime erişim konusunda engelliliğe dayanan ayrımcılığı yasaklamakla yükümlü kılar. İlke olarak, engelli çocukların genel eğitim kurumlarında eğitim alması benimsenmiştir. Sadece engelli çocukların yüksek yararı için gereken durumlarda özel eğitim kurumlarında eğitim görmeleri uygun bulunmaktadır. Hem özel hem genel eğitim kurumlarında engelli çocukların bireysel gereksinimlerinin karşılanması gerektiği, aksi takdirde bunun da ayrımcılık sayılacağı vurgulanmaktadır. Gerektiği hallerde eğitim yöntemleri, müfredat ve değerlendirmeye ilişkin uyarlamalar yapılması ve fiziksel ortamın engelli çocuklar gözetilerek düzenlenmesi öngörülmektedir. Buna ek olarak devlet engelli çocukların eğitime erişimi konusunda, yeterli sayıda öğretmen yetiştirilmesi, okul yapılması ve özel eğitim desteği sağlanması konularında da yükümlülük sahibidir.

ULUSAL MEVZUATTA ENGELLİLİK VE EĞİTİM HAKKINA ERİŞİM

Ulusal mevzuatta engellilerin eğitim hakkına erişimi, genel ve özel eğitime erişim olmak üzere ikiye ayrılabilir. Türkiye’de son dönemlere kadar engelli çocukların eğitimi konusunda uluslararası insan hakları normlarının aksine özel eğitimin ilke olarak benimsenmiş olmasından dolayı, mevzuatta genellikle özel eğitimden söz edilmiştir.³⁸ Yakın dönemde çıkan yasalarla bu durum değişmiştir.

T.C. Anayasası’nın 42. maddesi, devletin özel eğitime gereksinimi olanları topluma yararlı kılabacak önlemleri almakla yükümlü olduğunu belirtir. 2010 yılında pozitif ayrımcılığa ilişkin yapılan anayasa değişikliğinde engelliler de yer almıştır. Milli Eğitim Temel Kanunu’nun (METK) 8. maddesi, “özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocuklar” için özel önlemler alınacağını, İlköğretim ve Eğitim Kanunu’nun 12. maddesi de ilköğretim çağındaki engelli çocuklara özel eğitim ve öğretim olanakları sunulacağını ifade eder. Mesleki Eğitim Kanunu Madde 39 ise, özel gereksinimli çocuklar için iş yaşamında geçerliliği olan mesleklere hazırlayıcı özel meslek kursları düzenleneceğini belirtir.

1983 tarihli Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu’yla ilk olarak özel gereksinimli çocuklar için kaynaştırma yoluyla eğitimin gerekli olduğu vurgulanmıştır.³⁹ “Engelli öğrencilerin engelli olmayan akranlarıyla birlikte eğitim görmeleri ve okul idaresinin konuya ilişkin önlemler alması” gerektiği yasada belirtilmektedir. 1988 yılında Özel Gereksinimli Çocukların Normal Sınıflara Kaynaştırılması Yoluyla Eğitimi konulu bir genelge yayımlanmış, burada “Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM) görevlilerinin özel eğitime muhtaç çocukların bulunduğu okulları ziyaret etmeleri, çocukların karşılaştıkları güçlüklerle ilgili olarak çocuğa, öğretmene, yöneticilere ve ayrıca ailelere gereken konularda açıklamalar yaparak, seminerler vererek yardımcı olmaları” gerektiği ifade edilmiştir. Bu genelgenin 7. maddesinde kaynaştırma uygulamasının başarılı olması için sağlanması gereken koşullar şöyle yer alır: “Bu öğrencilerin sosyalleşmeleri ve kendilerine olan güvenlerinin artması için okulda sınıf-ıçi ve sınıf-dışı faaliyetlere katılmaları ve sorumluluk almaları sağlanacak; yetenek ve kapasiteleri oranında söz konusu faaliyetlerle ilgili becerileri kazanmalarına çalışılacaktır.”⁴⁰

1990 yılında toplanan 13. Milli Eğitim Şurası’nda, özel gereksinimi olan bireylerin yaygın eğitimden en üst düzeyde yararlanmaları için önlemler alınması kararlaştırılmıştır.⁴¹ 1991 yılında 1. Özel Eğitim Konseyi’nde, kaynaştırma programlarının yaygınlaştırılması, bu programlardaki özel eğitime gereksinimi olan öğrenciler için bireysel eğitim planlarının yapılması, bu eğitimlerin alanında uzman kişiler tarafından verilmesi kararları alınmıştır.

1997 yılında yayımlanan 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında “Kaynaştırma Uygulamaları Sistemi” oluşturulmuştur. Kaynaştırma uygulaması kararnamede, “özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimleri, hazırlanan bireysel eğitim planları doğrultusunda akranlarıyla birlikte her tür ve kademedeki okul ve kurumlarda uygun yöntem ve teknikler kullanılarak sürdürülür” ifadesi ile açıklanmıştır. Daha önceki yasa ve yönetmeliklerde kaynaştırma eğitiminden yararlanacak olan çocukların özellikleri tanımlanmaz ve bu eğitim için gerekli önlemlerin nasıl alınacağı açıklanmazken, bu kararnamede uygun yöntem ve teknikler ile bireysel eğitime vurgu yapılmıştır.

38 Güllü, 2009.

39 Sucuoğlu, 2004.

40 Kuz, 2001.

41 Sart ve ark., 2004.

2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı Özürlüler Hakkında Kanun'un 15. maddesi engellilerin eğitim almasının hiçbir gerekçeyle engellenemeyeceği, engelli çocuklara, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünleştirilmiş ortamlarda ve engeli olmayan çocuklarla eşit eğitim olanağı sağlanacağını belirtir. Engellilerin eğitim ve kültürel gereksinimlerini karşılamak üzere kabartma, sesli, elektronik kitap; alt yazılı film ve benzeri materyal üretilmesiyle ilgili işlemlerin, MEB ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ortaklaşa yürütüleceği ifadesi de aynı maddede yer almaktadır. Özürlüler Hakkında Kanun'un 13. maddesine göre ise engellilerin yeteneklerine göre mesleklerini seçme hakları vardır ve bu alanda eğitim alma hakları kısıtlanamaz.

Günümüzde Türkiye'de, engellilerin kaynaştırma eğitimi ve gerekirse özel eğitim almalarına yönelik ayrıntılı düzenlemeler vardır. Bunlardan en önemlileri Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ve MEB Özel Eğitim Okulları Çerçeve Yönetmeliği'dir.

Kaynaştırma eğitimi Özürlüler Hakkında Kanun'da ilke olarak tanımlanmıştır. 2006 yılında yayımlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 37. maddesinde şu ifade yer almaktadır: "Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimlerini öncelikle yetersizliği olmayan akranlarıyla birlikte kaynaştırma yoluyla sürdürmeleri esas olmakla birlikte, bu bireyler için Bakanlıkça her tür ve kademedeki örgün ve yaygın özel eğitim okul ve kurumları da açılır. Gerçek ve özel kişiler, özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ve öğretimleri için 8/6/1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'ndaki esaslara uygun olarak özel okul veya kurum açabilirler." Özel eğitim ilkelerinin sayıldığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 6. maddesinde, özel gereksinimli öğrencilerin mümkün olduğunca akranlarıyla birlikte genel eğitim ortamlarında eğitim görmeleri vurgulanır:

- (c) *Özel eğitim hizmetleri, özel eğitime ihtiyacı olan bireyleri sosyal ve fiziksel çevrelerinden mümkün olduğu kadar ayırmadan planlanır ve yürütülür.*
- (ç) *Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin, eğitim performansları dikkate alınarak, amaç, içerik ve öğretim süreçlerinde ve değerlendirmede uyarlamalar yapılarak, akranları ile birlikte eğitimlerine öncelik verilir.*
- (d) *Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin her tür ve kademedeki eğitimlerinin kesintisiz sürdürülebilmesi için, rehabilitasyon hizmetlerini sağlayacak kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapılır.*
- (e) *Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin bireysel yeterlilikleri ve tüm gelişim alanlarındaki özellikleri ve akademik disiplin alanlarındaki yeterlilikleri dikkate alınarak, bireyselleştirilmiş eğitim planı geliştirilir ve eğitim programları bireyselleştirilerek uygulanır.*
- (f) *Ailelerin, özel eğitim sürecinin her boyutuna aktif katılımları ve eğitimleri sağlanır.*
- (g) *Özel eğitim politikalarının geliştirilmesinde, üniversitelerin ilgili bölümleri ve özel eğitime ihtiyacı olan bireylere yönelik etkinlik gösteren sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde çalışılır.*
- (ğ) *Özel eğitim hizmetleri, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin, toplumla etkileşim ve karşılıklı uyum sağlama sürecini kapsayacak şekilde planlanır."*

Aynı yönetmeliğe göre, özel eğitim ihtiyacı olan birey için, RAM'da oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından eğitsel değerlendirme ve tanılama yapılır. Hazırlanan özel eğitim değerlendirme kurul raporuna göre, özel eğitim gereksinimi olan birey için en az düzeyde sınırlandırılmış eğitim ortamı ve özel eğitim hizmetine karar verilerek bir eğitim

planı oluşturulur. Bu planda, eğitim ortamı sınırlandırması en alt düzeyde tutulur. Özürlüler Hakkında Kanun'un 35. maddesine göre, görme, ortopedik, işitme, zihinsel ve ruhsal engelli, dil-konuşma, ses bozukluğu olan çocuklardan özel eğitim değerlendirme kurulları tarafından özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam etmeleri uygun görülenlerin eğitim giderlerinin, her yıl bütçe uygulama talimatında belirlenen miktarı MEB bütçesine aktarılacak ödenekten karşılanır.

KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİ ESASLARI ÖZEL EĞİTİM HİZMETLERİ YÖNETMELİĞİ MADDE 23

- 1) Kaynaştırma yoluyla eğitim; özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimlerini, destek eğitim hizmetleri de sağlanarak yetersizliği olmayan akranları ile birlikte resmi ve özel; okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yaygın eğitim kurumlarında sürdürmeleri esasına dayanan özel eğitim uygulamalarıdır.
- 2) Kaynaştırma yoluyla eğitim uygulamalarında aşağıdaki hususlar dikkate alınır:
 - a) Özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin, eğitimlerini öncelikle yetersizliği olmayan akranları ile birlikte aynı kurumda sürdürmeleri sağlanır.
 - b) Özel eğitime ihtiyacı olan bireyler kaynaştırma yoluyla eğitimlerini, yetersizliği olmayan akranları ile birlikte aynı sınıfta tam zamanlı sürdürebilecekleri gibi özel eğitim sınıflarında yarı zamanlı olarak da sürdürebilirler. Yarı zamanlı kaynaştırma uygulamaları, öğrencilerin bazı derslere yetersizliği olmayan akranlarıyla birlikte aynı sınıfta ya da ders dışı etkinliklere birlikte katılmaları yoluyla yapılır.
 - c) Eğitim hizmetleri, bireylerin eğitim performansına ve öncelikli ihtiyaçlarına göre planlanır.
 - ç) Kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden öğrenciler, yetersizliği olmayan akranlarıyla aynı sınıfta eğitim görmeleri halinde kayıtlı buldukları okulda uygulanan eğitim programını; özel eğitim sınıflarında ise sınıfın türüne göre bu Yönetmeliğin 26ncı ve 27nci maddelerinde belirtilen eğitim programını takip ederler. Öğrencilerin takip ettikleri programlar temel alınarak eğitim performansı ve ihtiyaçları doğrultusunda BEP hazırlanır.
 - d) Kaynaştırma yoluyla eğitim uygulaması yapılan okul ve kurumlarda, bu Yönetmeliğin 73üncü maddesinde yer alan hükümler doğrultusunda BEP geliştirme birimi oluşturulur.
 - e) Kaynaştırma yoluyla eğitim uygulamaları yapılan okul ve kurumlarda öğrencinin yetersizliğine uygun fiziksel, sosyal, psikolojik ortam düzenlemeleri yapılır. Bu okul ve kurumlarda öğrenciye verilen eğitim hizmetlerinin etkin bir biçimde yürütülebilmesi amacıyla özel araç-gereç ile eğitim materyalleri sağlanır ve destek eğitim odası açılır.
 - f) Kaynaştırma uygulamaları yapılan okul ve kurumlardaki personel, diğer öğrenciler ve onların aileleri özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin özellikleri

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 24. maddesinde kaynaştırma öğrencilerinin başarılarının devam ettikleri okulun sınıf geçme ve sınavlarla ilgili hükümlerine göre değerlendirileceği, öğrencilerin BEP'lerinin de değerlendirmelerde dikkate alınacağı yer almaktadır. Yönetmeliğin 34. maddesinde ise, eğitim-öğretim kurumlarından doğrudan eğitim alamayacak durumda olan okul öncesi ve ilköğretim çağındaki engelli çocuklara, evde eğitim verileceği ifade edilmektedir.

hakkında okul idaresince yapılan planlama doğrultusunda RAM, BEP geliştirme birimindeki ilgili kişilerce bilgilendirilir.

- g) Okul ve kurumlarda, kaynaştırma yoluyla eğitim alacak bireylerin bir sınıfa en fazla iki birey olacak şekilde eşit olarak dağılımı sağlanır.
- ğ) Kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden bireylerin bulunduğu sınıflarda sınıf mevcutları; okul öncesi eğitim kurumlarında özel eğitime ihtiyacı olan iki bireyin bulunduğu sınıflarda 10, bir bireyin bulunduğu sınıflarda 20 öğrenciyi geçmeyecek şekilde düzenlenir. Diğer kademelerdeki eğitim kurumlarında ise sınıf mevcutları; özel eğitime ihtiyacı olan iki bireyin bulunduğu sınıflarda 25, bir bireyin bulunduğu sınıflarda 35 öğrenciyi geçmeyecek şekilde düzenlenir.
- h) Kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden öğrencilerin destek eğitim hizmeti almaları için gerekli düzenlemeler yapılır. Bu doğrultuda destek eğitim hizmetleri, sınıf içi yardım şeklinde olabileceği gibi destek eğitim odalarında da verilebilir.
- ı) Özel eğitim okul ve kurumlarına devam eden öğrencilerin kaynaştırma uygulamaları kapsamında, yetersizliği olmayan akranlarının devam ettiği okul ve kurumlarda bazı derslere ve sosyal etkinliklere katılması için gerekli tedbirler alınır.
- i) Kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden öğrencilerin yetersizlik türü, eğitim performansı ve ihtiyacına göre; araç-gereç, eğitim materyalleri, öğretim yöntem ve teknikleri ile ölçme ve değerlendirmede gerekli tedbirler alınarak düzenlemeler yapılır.
- j) Kaynaştırma uygulamaları ilköğretim programlarını uygulayan özel eğitim okul ve kurumlarında; yetersizliği olmayan öğrencilerin, yetersizliği olan öğrencilerle aynı sınıfta eğitim görmeleri yoluyla ya da yetersizliği olmayan öğrenciler için bu okul ve kurumların bünyesinde ayrı sınıf açılması şeklinde de uygulanabilir.
- k) Yetersizliği olmayan öğrenciler, istekleri doğrultusunda, çevrelerindeki özel eğitim okullarında açılacak sınıflara kayıt yaptırabilirler. Bu sınıfların mevcutları 5'i özel eğitime ihtiyacı olan birey olmak üzere okul öncesi eğitimde en fazla 14, ilköğretim ve ortaöğretimde 20, yaygın eğitimde 10 öğrenciden oluşur.
- l) Kaynaştırma yoluyla eğitimlerine devam eden öğrencilerin bulunduğu ilköğretim okullarında bu öğrencileri örgün eğitime hazırlamak amacıyla gerektiğinde hazırlık sınıfları açılabilir. Bu sınıflardaki eğitim-öğretim hizmetleri, bu Yönetmeliğin 48inci maddesindeki hükümler doğrultusunda yürütülür.

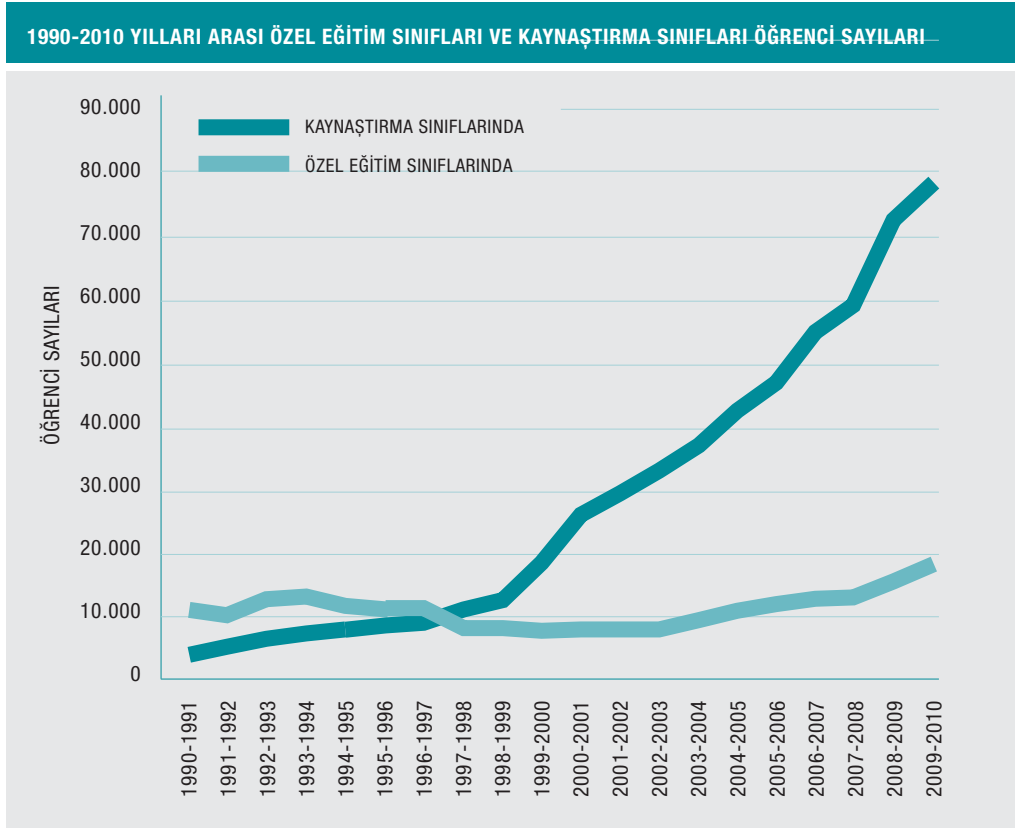
Özet olarak, özel gereksinimli çocukların eğitimiyle ilgili Türkiye’de mevzuatta kapsamlı düzenlemeler yapılmıŖ, kaynaŖtırma eğitimi ilke, ayrıŖtırılmıŖ ortamlarda eğitim istisna olarak tanımlanmıŖtır. Doğrudan engellilerin eğitimi için hazırlanmıŖ düzenlemelere ek olarak Türkiye’de eğitimle ilgili neredeyse tüm düzenlemelerde engellilerin eğitim hakkından yararlanmalarını kolaylaŖtırıcı hükümler mevcuttur. Ancak, özel gereksinimli çocukların eğitime erişim hakkının güvence altına alınması için çocuğun okula kayıtlı olup olmadığı, makul düzenlemelerin yapılıp yapılmadığı, eğitimin çocuğun bireysel gereksinimlerine uygun olup olmadığı ve çocuğa ihtiyaç duyduğu araç-gerecin sağlanıp sağlanmadığı sürekli izlenmeli, bu konularda yetki ve görev sahibi olanlar açıkça belirlenmelidir. Bu görevlerin yerine getirilmemesi, eğitim hakkından yararlanma bakımından ayrımcılık olarak tanınmalıdır.⁴²

TÜRKİYE'DE KAYNAŞTIRMA UYGULAMALARI

Bir önceki bölümde aktarıldığı üzere, Türkiye engellilerin eğitim hakkına erişimiyle ilgili uluslararası insan hakları sözleşmelerine taraftır ve bu haklar ulusal mevzuatta da önemli ölçüde güvence altına alınmıştır. Ulusal mevzuatta da özel gereksinimli öğrencilerin bütünleştirilmiş ortamlarda akranlarıyla birlikte eğitim almaları ilke olarak benimsenmiş ve kaynaştırma eğitimi üzerine ayrıntılı düzenlemeler de yapılmıştır. Bu bölümde, mevzuatın ötesine geçilerek, Türkiye'deki kaynaştırma uygulamaları üzerine yapılan araştırma sonuçları aktarılacak, kaynaştırma eğitiminin mevcut durumuna ışık tutulmaya çalışılacaktır.

*Türkiye Özürlüler Araştırması 2002'*ye göre, Türkiye'deki toplam nüfusun % 12,29'unu özel gereksinimli bireyler oluşturuyor.⁴³ Aynı araştırmaya göre 0-9 yaş grubu içindeki özel gereksinimli bireylerin oranı % 4,15 ve 10-19 yaş grubu içinde % 4,63'tür. 1983 yılında yürürlüğe giren, kaynaştırma eğitiminin gerekliliğine ilk kez değinen Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu ile Türkiye'de kaynaştırma uygulamaları başlatılmıştır.⁴⁴ Özel eğitim gereksinimli, farklı engel gruplarından çocuklar genel ilk ve ortaöğretim okullarında eğitim görmeye başlamışlardır. Kaynaştırma eğitimi iyileştirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla 1992-1993 eğitim-öğretim yılında 12 ilde, okul öncesi, ilk ve ortaöğretim kademelerinde 88 pilot okulda kaynaştırma uygulaması yapılmıştır.⁴⁵

Türkiye'de ilk ve ortaöğretimde kaynaştırma ve özel eğitim sınıflarında eğitim alan toplam öğrenci sayısının 1990-1991 eğitim öğretim yılından bu güne gelişimi aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.⁴⁶

Bu grafik incelendiğinde, 1997 yılından itibaren kaynaştırma sınıflarında verilen eğitimin hızlı bir biçimde yaygınlaştığı görülür. Bu artış, 1997 yılında 573 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında oluşturulan “Kaynaştırma Uygulamaları Sistemi”nin yürürlüğe girmesiyle açıklanabilir. 1997/1998 eğitim-öğretim yılında 10.516 özel gereksinimli çocuk genel eğitim sınıflarında eğitim görmekteyken, bu sayı 2009/2010 eğitim-öğretim yılında 76.204’e çıkmıştır. Daha önce belirtildiği gibi, bu artış sevindirici olmakla birlikte, henüz yeterli düzeye ulaşmamıştır. Genel eğitim okulları içerisindeki özel eğitim sınıflarında eğitim alan özel gereksinimli öğrenci sayısı ise 1990-1991 eğitim-öğretim yılında 9.970 iken, bu sayı 2009-2010 eğitim-öğretim yılında 15.712’ye çıkmıştır.

İLKÖĞRETİMDE VE ORTAÖĞRETİMDE KAYNAŞTIRMA ÖĞRENCİSİ SAYILARI, 2002-2009⁴⁷

Eğitim-Öğretim Yılı	Kaynaştırma Eğitimi İlköğretim	Kaynaştırma Ortaöğretim	Toplam
2002-2003	29.684	1.365	31.049
2003-2004	30.960	1.768	32.728
2004-2005	39.921	1.830	41.751
2005-2006	43.535	1.428	44.963
2006-2007	52.745	1.563	54.308
2007-2008	55.866	1.797	57.663
2008-2009	68.022	2.663	70.685

2009-2010 EĞİTİM-ÖĞRETİM YILI ÖZEL EĞİTİM SINIFLARI VE KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİ OKUL, SINIF VE ÖĞRENCİ SAYILARI⁴⁸

Eğitim Türü	Okul Sayısı	Sınıf Sayısı	Öğrenci Sayısı
Özel Eğitim Sınıfı	1.485	10.373	15.712
Kaynaştırma Eğitimi - İlköğretim	12.079	34.914	71.142
Kaynaştırma Eğitimi - Ortaöğretim	2.194	2.755	5.062
Toplam	15.758	48.042	91.916

Türkiye Özürlüler Araştırması 2002'de hesaplanan, özel gereksinimli bireylerin toplam nüfusa oranlarına göre, 2010 yılında Türkiye’de 0-19 yaş grubu içinde 1.105.630 özel gereksinimli bireyin bulunduğu söylenebilir.⁴⁹ 2009-2010 yılında ise, okul öncesinde kaynaştırma eğitimi alan 24.115 öğrenciyle birlikte toplamda 0-19 yaş grubu içerisinde 116.031 öğrenci yan ve tam zamanlı kaynaştırma eğitimi almıştır.⁵⁰ Sonuç olarak, kaynaştırma eğitimi alan özel gereksinimli çocukların sayısında özellikle 1997 yılından itibaren yaşanan önemli artış, bu yaş grubunda bulunan özel gereksinimli çocuk sayısı göz önüne alındığında yetersiz kalmaktadır.

⁴⁷ Sezgin, 2009; Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2010b.

⁴⁸ Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2010b.

⁴⁹ Bu veri, *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*'de hesaplanan oranlara göre, TÜİK 2010 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Nüfus verileri temelinde projeksiyon yapılarak elde edilmiştir.

⁵⁰ Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nden sağlanan veriler (2010).

KAYNAŞTIRMA UYGULAMALARI ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALAR VE SONUÇLARI

Türkiye’de kaynaştırma uygulamalarının başladığı yıllardan itibaren, bu uygulamaları inceleyen çok sayıda araştırma, makale, yüksek lisans ve doktora tezi hazırlanmıştır. Bu çalışmalarda genel olarak kaynaştırma kavramı ve ilkeleri, kaynaştırma eğitimine ve özel gereksinimli bireylere yönelik tutum, bilgi ve görüşler ve kaynaştırma öğrencilerinin özellikleri incelenmiştir. Bu bölümde araştırmalardan elde edilen bulgular, özel gereksinimli bireylerin eğitim hakkını ve kaynaştırma eğitimini düzenleyen uluslararası ve ulusal mevzuat ışığında incelenecektir.

Kaynaştırma uygulamalarının başarıya ulaşmasında en önemli etmenlerden olan destek eğitim hizmetlerinin geliştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına gereksinim oldukça büyüktür.

Türkiye’de kaynaştırma kavramı ve uygulamalarını konu edinen çalışmalarda, kaynaştırma eğitiminin gerekliliği savunulmuş,⁵¹ kaynaştırma eğitiminin ilkeleri ve başarılı bir kaynaştırma eğitimi için gerekli olan destek hizmetleri açıklanmıştır.⁵² Yazarlar bu çalışmalarında, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde belirtilen destek hizmetlerinin kaynaştırma uygulamalarının başarısının en önemli belirleyicisi olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde kaynaştırma eğitimi için sınıfların mevcudu, özel gereksinimli öğrencilerin gereksinimlerinin sağlanması, BEP’lerin uygulanması, öğretmen-aile işbirliğinin sağlanmasıyla ilgili yapılmış düzenlemelerin uygulamalarda yeterince gerçekleştirilmediği ortaya konmuştur.⁵³

ÇHK da engelli çocukların akranlarıyla birlikte genel eğitim okullarında eğitim görmesine gerekli önlemlerin alınması ve yeterli desteğin verilmesinin eşlik etmesi gerektiğini vurgular. Komitenin belirttiği önlem ve desteklerden biri öğretmenlere konuya ilişkin eğitim verilmesidir. Türkiye’de sınıf ve branş öğretmenlerine özel eğitimle ilgili destek verebilecek daha fazla sayıda uzman yetiştirilmesi önemlidir. 2010 yılında Türkiye’de (...) rehber, (...) özel eğitim öğretmeni açığı vardır. Bu açığın kısa sürede kapatılması kaynaştırma eğitiminin etkililiğini artıracaktır.

Türkiye’deki birçok araştırmacı tarafından, kaynaştırma eğitimi veren öğretmenlerin bu konuda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaları⁵⁴ ve kaynaştırma öğrencilerine yönelik olumlu tutumlar sergilemelerinin önemi vurgulanmıştır. Yapılan araştırmalara göre, öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine ve özel gereksinimli öğrencilere yönelik tutumları, kendilerini bu eğitim modeli konusunda yeterli hissedip hissetmediklerine göre değişebilmektedir. Kendilerini bu konuda yetersiz hisseden öğretmenler, kaynaştırma modelini uygulama konusunda isteksiz davranabilmektedirler.⁵⁵ Alan araştırmalarında öğretmenlerin, özel eğitim desteği verilmesi koşuluyla kaynaştırma eğitimini destekledikleri sonucu ortaya çıkmıştır.⁵⁶ Sucuoğlu ve Kargın (2008) kaynaştırma eğitimi yapılan sınıflarda öğretmenlere ve öğrencilere hiçbir özel eğitim desteğinin sağlanmadığını, öğretmenlerin yaşanan sorunlar karşısında çaresiz kaldıklarını ifade etmiştir. Sınıfında özel gereksinimli öğrenci bulunan bir öğretmenle yaptıkları görüşmede bu sorun dile getirilmiştir:

“42 öğrenciden oluşan bir sınıfta öğretmenlik yapmaktayım. Meslek hayatımda yedinci yılımı doldurmakla birlikte zaman zaman çaresiz kaldığım anlar olmuştur. Şu anda ikinci sınıfı

51 Batu, 2000; Baydık, 1997; Eripek, 1984a, 1984b, 1986; Tüfekçioğlu, 1997.

52 Kırcaali-İftar, 1997, 1998b; Batu, 2000.

53 Aydın ve Şahin (2002) kaynağından aktaran Sucuoğlu, 2004.

54 Bir araştırmada, öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi konusunda kendi yeterliliklerini değerlendirebilecekleri bir değerlendirme aracı tanıtılmıştır. A.g.e.

55 Kırcaali-İftar, 1992b.

56 Baykoç-Dönmez ve ark. (1997) kaynağından aktaran Sucuoğlu, 2004.

okutuyorum ve sınıfımda iki öğrenci okuma yazma becerisini kazanamadı. Başladığımız gündən bu yana, yani birinci sınıftan beri epeyce ilerleme gösterdiler ama daha fazla ilgiye ihtiyaç duyuyorlar. Çocukların aileleri eğitim düzeyi düşük aileler. Bu yüzden bana çok fazla destek olamıyorlar. Sınıftaki diğer öğrenciler de çok fazla ilgi istiyorlar. Yaşları küçük ve hareketliler. Hem diğer çocuklarla ilgilenip, hem de bu iki öğrenciyle çalışmakta çok zorlanıyorum. Beni asıl rahatsız eden bu iki öğrenciyle biraz ilgilensem ilerleme gösterecekler ama ne kadar uğraşırsam uğraşayım zaman ayıramıyorum. Doğrusu bu öğrenciler için ne yapacağım konusunda bunalmış durumdayım ve yardıma ihtiyaç duyuyorum.”⁵⁷

573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’de “özel eğitim gerektiren bireylerin eğitimleri, hazırlanan bireysel eğitim planları doğrultusunda akranlarıyla birlikte her tür ve kademedeki okul ve kurumlarda uygun yöntem ve teknikler kullanılarak sürdürülür” ifadesi yer almaktadır. Bu maddeyle ilgili, kaynaştırma eğitimi veren öğretmenlerin karşılaştığı en önemli güçlüklerden birisi, özel gereksinimli öğrencilerin problem davranışlarını azaltmak veya ortadan kaldırmak konusundadır. Problem davranışlar “yeni beceriler öğrenmeyi, var olan becerileri kullanmayı engelleyen, sosyal etkileşimi olumsuz etkileyen ve öğrencinin kendisine ve çevresine zarar verebilen davranışlar” olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸ Aynı çalışmaya göre, diğer çocuklarda da gözlemlenen bu davranışların, özel gereksinimli çocuklarda daha sık ortaya çıkması nedeniyle birçok öğretmen kaynaştırma uygulamalarına olumsuz yaklaşmakta, kaynaştırma öğrencilerini sınıflarında istemeyebilmektedirler.

Kaynaştırma uygulamalarını yürüten öğretmenlerin özel gereksinimli öğrenciyi de kapsayacak biçimde etkili bir sınıf yönetimi yürütebilmesi için, problem davranışları azaltacak ve olumlu davranışların artmasını sağlayacak yöntem ve teknikleri bilmesi gerekir.⁵⁹ Bu yöntemlerin en önemlilerinden biri olan pekiştirmenin⁶⁰ (ödüllendirme) tekniklerini kullanma konusunda toplam 24 kaynaştırma öğretmeniyle yapılan bir araştırmada, öğretmenlerin pekiştirme tekniklerini bilmedikleri, öğrencilerin olumlu davranışlarını ödüllendirmedikleri sonucu ortaya çıkmıştır.⁶¹ Öğretmenlerin pekiştireç kullanmak için hazırlık yapmadıkları, pekiştireç olarak kabul ettikleri şeylerin aslında pekiştireç kategorisinde bulunmadığı, pekiştirme sürecinin yanlış uygulandığı gözlemlenmiştir. Araştırmacılar bu sonuçlardan yola çıkarak, kaynaştırma uygulamalarını yürüten öğretmenlerin etkili pekiştireç kullanma konusunda eğitim alması ve bu konuda destek özel eğitim hizmetlerinin sağlanması gerektiğini vurgulamışlardır.

Öğretmen, idareci, veli ve akran tutumları kaynaştırma eğitiminin başarısını önemli ölçüde etkilemektedir. Tutumların olumlu yönde gelişmesinde kaynaştırma eğitimi konusunda yapılan bilgilendirmeler önemli rol oynamaktadır.

Kaynaştırma eğitimiyle ilgili yasal düzenlemelerin ve bu eğitime ayrılan kaynakların yanında, uygulamada yer alan aktörlerin tutumları uygulamaların başarısını önemli ölçüde etkiler. Sart ve ark. (2004) *Türkiye Kaynaştırma Eğitiminde Nerede?: Eğitimciye Öneriler* adlı makalelerinde, diğer faktörleri etkileme gücüne sahip olduklarından dolayı, tutumlara kaynaştırma uygulamalarının başarılı olmasında ayrı bir önem atfediyorlar. Türkiye’de bu alanda yapılan araştırmalarda, öğretmen, öğretmen adayları, idareci, kaynaştırma öğrencileri, akranları ve onların anne-babalarının kaynaştırma eğitimi ve özel gereksinimli öğrencilere ilişkin görüş, tutum ve bilgi düzeyleri incelenmiştir. Bu çalışmalara göre, öğretmenler temel olarak kaynaştırma eğitiminin gerekli ve yararlı olduğunu

57 Sucuoğlu ve Kargın, 2008, s. 42.

58 Sucuoğlu ve Kargın, 2008, s. 216.

59 A.g.e.

60 “Pekiştirme, bir davranış izleyen ve o davranışın ileride gerçekleşme olasılığını artıran, diğer bir deyişle, davranış güçlendiren süreçtir.” (Batu ve Kırcaali-Iftar, 2010, s. 117)

61 Ciftçi, Yıkmış ve Altun (2002) kaynağından aktaran Sucuoğlu, 2004.

62 Batu ve ark., 2004; Diken ve Sucuoğlu 1999; Uysal, 2003.

63 Baykoç-Dönmez, Avcı ve Arslan, 1997.

düşünüyorlar.⁶² Bazı öğretmenler kaynaştırma uygulamasının tam gün yapılmamasını daha uygun buluyorlar.⁶³ Araştırmalarda kaynaştırma sınıflarındaki öğrencilerin sosyal kabullerinin, öğretmenlerin tutumlarıyla yakından ilişkili olduğu da belirtiliyor.⁶⁴

İlköğretim müdürlerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarını inceleyen bir araştırmada, bazı müdürlerin kaynaştırma eğitimi konusunda bilgi sahibi olmadığı ve çoğunun kendi okullarında kaynaştırma uygulaması yapılmasını istemedikleri ortaya çıkmıştır.⁶⁵ İlköğretim müfettişleriyle yapılan bir araştırmaya göre, müfettişler özel gereksinimli öğrenciler hakkında yetersiz bilgi sahibidirler ve kaynaştırma eğitiminin başarıya ulaşması için idarecilerin ve öğretmenlerin bu eğitime inanmaları gerektiğini belirtmektedirler.⁶⁶

Bazı çalışmalarda öğretmen, müdür, müfettiş ve öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimine ve özel gereksinimli öğrencilere yönelik tutumlarının, bu konuda yapılan bilgilendirme çalışmalarıyla olumlu yönde değiştiği gösterilmiştir.⁶⁷

Öğretmen, idareci ve müfettişlerle yapılan çalışmalarda, öğretmenlerin sınıf denetiminde kaynaştırma öğrencileri nedeniyle zorluk yaşamaları, kaynaştırma eğitiminin bireysel çaba ve özveri gerektirmesi, okullarda ve sınıflarda kaynaştırma eğitimi için ön hazırlık yapılmaması, öğrencilerin uygun yöntemlerle seçilmemesi, özel gereksinimli öğrencilerin akranları tarafından kabul görmemeleri, anne-babaların eğitimsiz olması ve öğretmenlerin kaynaştırma programını uyarlayamamaları gibi sorunlar ön plana çıkmıştır.⁶⁸ Buna ek olarak öğretmenler, özel gereksinimli öğrencilerin başarılarının değerlendirilmesi, sınıf geçmeleri ve mezuniyetleri konusunda sıkıntı çekmekte, bu konuda destek hizmetlerine gereksinim duymaktadırlar.⁶⁹ Öğretmenlerin en çok öğretim yöntemleri konusunda bilgiye gereksinim duyduğu saptanmıştır. *Öğretmen, Yönetici ve Anne Babaların Kaynaştırma Uygulamalarına İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi* çalışmasının sonuçlarına göre, ankete katılan 907 sınıf öğretmenin % 86,4'ü kaynaştırma eğitimi konusunda yeterli bilgi sahibi olmadıklarını ifade etmiştir; ancak, öğretmenlerin % 89,7'si bu konuda daha fazla bilgi talep etmemektedirler.⁷⁰

Aynı araştırmaya göre öğretmenlerin % 77,1'i sınıflarında bulunan engelli öğrencilere yönelik bireyselleştirilmiş eğitim programları hazırlanamadığını, %70,9'u mevcut müfredat programını uyguladıklarını belirtmiştir.

Ankete katılan öğretmenlerin % 53,8'i özel gereksinimli öğrencileri daha çok derse katılmaları için teşvik ederek, % 48,6'sı sık tekrarlar yaparak, %23,4'ü eve ek ödevler vererek mevcut müfredat programını uygularken özel gereksinimli öğrenciler için düzenlemeler yapmaktadırlar.

Velilerin kaynaştırma eğitimine ve kaynaştırma öğrencilerine ilişkin görüş ve tutumları da bu alandaki bazı araştırmaların konusu olmuştur. Bu çalışmaların sonucuna göre, veliler genel olarak kaynaştırma eğitimi hakkında olumlu görüşlere sahiptir; ancak hem özel gereksinimli hem de diğer çocukların velilerinin var olan uygulamalar hakkında çekinceleri vardır.⁷¹ 109 özel gereksinimli ve 233 özel gereksinimi olmayan öğrencinin velisiyle yapılan bir araştırmanın sonucuna göre, özel gereksinimli çocukların anne-babaları çocukları için en uygun eğitim düzenlemesinin tam kaynaştırma olduğunu belirtirken, diğer veliler özel gereksinimli çocuklar için en uygun eğitim şeklinin ayrıştırılmış eğitim olduğunu ifade etmişlerdir.⁷² Kaynaştırma eğitiminin başarısı, anne-babaların çocuklarının eğitimleriyle

64 Kuz, 2001.

65 Pınar-Sazak ve Yıkıms, 2004.

66 Gözün ve Yıkıms, 2004.

67 Kayaoğlu (1999); Şahbaz (1997); Yıkıms, Şahbaz ve Peker (1997,1998) kaynaklarından aktaran Sucuoğlu, 2004.

68 Sucuoğlu 2004.

69 Diken (1998); Batu (1998)

kaynaklarından aktaran Sucuoğlu, 2004.

70 Kargın ve ark., 2005.

71 Baykoç-Dönmez ve ark., 1998;

Kargın ve ark., 2005; Küçükler ve

Kamık-Richter, 1994; Metin, 1999;

Temir, 2002.

72 Baykoç-Dönmez ve ark., 1998.

İlgilenmelerine yakından bağlıdır.⁷³ Kargın ve arkadaşlarına (2005) göre, görüşülen özel gereksinimli öğrenci velilerinin hepsi evde çocuklarına nasıl öğretim yapılacağı konusunda ve çocuklarının problemleri davranışlarını iyileştirmeye yönelik rehberliğe ihtiyaç duymaktadırlar. Kaynaştırma öğrencilerinin velilerinin, öğretmenlerle ilişki kurarak özel eğitim sürecine dahil olduğu, genel olarak annelerin, babalara oranla sürecin içinde daha fazla yer aldığı saptanmıştır.⁷⁴

Akranlarının özel gereksinimli öğrencilere yönelik tutumlarının incelendiği bir araştırmaya göre, tutumların belirleyicileri arasında birlikte öğrenim görme süresi, sınıf düzeyi, engelliliğe ilişkin bilgi düzeyi de mevcuttur.⁷⁵

Diğer bir grup kaynaştırma araştırmalarında, özel gereksinimli öğrencilerin özellikleri incelenmiştir. Farklı engel gruplarından özel gereksinimli öğrencilerin sosyal gelişimleri,⁷⁶ sosyal iletişim davranışları,⁷⁷ dil gelişimleri,⁷⁸ uyumsal davranışları,⁷⁹ benlik kavramları,⁸⁰ okuduğunu anlama becerileri,⁸¹ akademik becerileri,⁸² okuma-yazma güçlükleri⁸³ ve kaynaştırma ortamında karşılaştıkları sorunlar⁸⁴ araştırılmıştır. Bulgulara göre, kaynaştırma eğitimi alan zihinsel engelli çocuklar, özel eğitim sınıflarında eğitim gören yaşlıtlarına göre daha fazla sözcük dağarcığına sahiptirler. Genel olarak, özel gereksinimli öğrenciler okuma yazma güçlüğü çekmekte ve bunun düzeyi engel türüne ve destek hizmetlerinin kullanımına göre değişmektedir. Yapılan bazı araştırmalarda kaynaştırma öğrencilerinin akranları tarafından daha az kabul gördüğü,⁸⁵ akranlarına göre daha fazla problemleri davranışları sergilediği ve daha az sosyal beceriye sahip oldukları gözlemlenmiştir.⁸⁶ Kaynaştırma öğrencilerinin akranlarıyla birlikte akademik olmayan derslere katılması onların sosyal kabullerinin artmasını sağlamaktadır.⁸⁷

Özetle, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde ve iç mevzuatında yer alan, engelli çocukların akranlarıyla birlikte genel eğitim okullarında eğitim görmesi ilkesinin gereklerinin tam anlamıyla yerine getirildiği söylenemez. Yukarıda sonuçları özetlenen araştırmalara göre, özel gereksinimli öğrencilerin genel eğitim sınıfına kaynaştırılmaları için gerekli önlemler alınması, yeterli özel eğitim destek hizmetlerinin sunulması gerekmektedir. Öğretmenlere, okul yöneticilerine, ailelere ve öğrencilere kaynaştırma eğitimi üzerine gerekli bilgilendirme yapılarak, eğitimciler ve öğrenciler için gerekli beceriler kazandırılarak, okulların kaynaştırma eğitimine daha hazır hale getirilmesi gereklidir. Okullarda fiziksel çevre ve ders programlarıyla ilgili gerekli düzenlemelerin yapılması da önemlidir. Sınıf düzenlemeleri Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne göre yapılmalı, özel gereksinimli öğrencilerin eğitim performansına ve öncelikli gereksinimlerine göre bireyselleştirilmiş eğitim programları hazırlanmalı, okullarda yeterli sayıda rehberlik ve özel eğitim öğretmeni bulunmalıdır.

73 Metin, 1999.

74 Sucuoğlu, 1996.

75 Kargın ve Baydık, 2002.

76 Çolak, 2009.

77 Baysal, 1989.

78 Granit, 1990.

79 Kavanoz, 1999.

80 Bal ve Avcı, 1999; Güleç ve Metin, 2000.

81 Deretarla, 2000.

82 Tıraş, 2000.

83 Akçamete ve ark. (2003) kaynağından aktaran Sucuoğlu, 2004.

84 Gürboğa, 2003.

85 Şahbaz, 2004.

86 Sucuoğlu ve Özokcu (2004).

87 Civelek (1992) kaynağından aktaran Sucuoğlu, 2004.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de kaynaştırma yoluyla eğitimin durumu, özel gereksinimli bireylerin eğitim hakkını düzenleyen uluslararası ve ulusal mevzuat ve mevcut uygulamalar ışığında analiz edildiğinde aşağıdaki saptamalar ve öneriler öne çıkıyor:

Kaynaştırma eğitimi için mevzuatta gerçekleştirilen olumlu gelişmelerin uygulamaya yansıtılması hızlandırılmalıdır.

Türkiye’de kaynaştırma uygulamaları 1983 yılında yürürlüğe giren Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu’yla başlatılmış, 1997 yılında 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname kapsamında oluşturulan “Kaynaştırma Uygulamaları Sistemi”nin yürürlüğe girmesiyle akranlarıyla birlikte genel eğitim sınıflarında eğitim gören özel gereksinimli öğrencilerin sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır. Kaynaştırma eğitimi alan öğrencilerin sayılarının her geçen sene artması sevindirici bir gelişme olmakla birlikte, bu sayının daha hızlı bir şekilde artması ve mevcut uygulamaların daha etkili hale getirilmesi gerekmektedir.

Araştırmalar, Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde yer alan, engelli çocukların akranlarıyla birlikte genel eğitim okullarında eğitim görmesi ilkesinin gereklerini tam olarak yerine getiremediğini göstermektedir. Benzer biçimde, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde belirtilen kaynaştırma eğitimi esaslarının da amaçlandığı ölçüde yaşama geçmesi ek çabalar gerektirmektedir.

Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından kaynaştırma eğitimi üzerine hazırlanan yönetici, öğretmen ve aile kılavuzu gibi çalışmalar ile üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları tarafından etkili bir kaynaştırma eğitimi verilebilmesi amacıyla yürütülen araştırmaların artan bir biçimde desteklenmesi eşsiz önem teşkil etmektedir.

Kaynaştırmanın başarıya ulaşmasında belirleyici olan destek eğitim hizmetlerinin geliştirilmesi için atılabilecek birçok adım vardır.

Türkiye’de kaynaştırma uygulamaları üzerine yapılan araştırmalar, sınıf öğretmenlerinin, müdürlerin, velilerin ve özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırma eğitiminde yaşadığı sorunlara dikkat çekmektedir. Bu sorunların temelinde, kaynaştırma eğitiminin ayrılmaz bir parçası olan destek eğitim hizmetlerinin yetersizliği önemli bir yere sahiptir. Eğitim fakültelerinin özel eğitim bölümleri, RAM’lar ve bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarının işbirliğiyle etkili destek eğitim mekanizmaları geliştirilmelidir.

Kaynaştırma destek eğitim hizmetlerinin en önemlilerinden biri olan, mevzuatta yer almasına rağmen uygulanmayan gezici öğretmenlik düzenlemesinin yaşama geçirilmesi ile mevzuatta yer almayan danışmanlık ve yardımcı öğretmenliğin düzenlenmesi ve uygulanması önemli ileri adımlar teşkil edecektir.

Ayrıca, kaynaştırma eğitiminin başarılı olmasında büyük rol oynayan diğer önemli destek eğitim hizmetlerinden dil, konuşma terapisi ve fizyoterapi gibi hizmetlerin, yan-zamanlı ya da gezici uzmanlar tarafından özel gereksinimli öğrencilere sunulması oldukça önemlidir.

Kaynaştırma eğitiminin etkililiğinin artırılması için insan kaynağının nitelik ve nicelik olarak güçlendirilmesi gereklidir.

Kaynaştırma eğitimi uygulanan okullarda yeterli sayıda rehberlik ve özel eğitim öğretmeni bulunmamaktadır. Özel eğitim fakültelerine daha fazla kaynak ayrılarak, bu alanlardaki öğretmen açığının kapatılması önemlidir.

Sınıf öğretmenlerinin etkili bir kaynaştırma eğitimi verebilmesi için, okullarda ve sınıflarda fiziksel koşullar kaynaştırma eğitimine uygun hale getirilmeli, sınıf mevcutları azaltılmalı ve öğretim materyallerinde gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Çok sayıda öğretmen, sınıflarına gelen özel gereksinimli öğrencilerin özellikleri ve gereksinimleri üzerine bilgi sahibi olmadan bu öğrencilerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Sınıf, branş ve rehberlik öğretmenlerine sınıflarına gelecek kaynaştırma öğrencileri üzerine gerekli bilgilendirme yapılmalı, eğitimcilerle gerekli beceriler kazandırılmalıdır.

Öğretmenlere özel gereksinimli öğrencilerin eğitim performansına ve öncelikli gereksinimlerine göre BEP hazırlama ve bu öğrencilerin başarılarını değerlendirme konusunda eğitim verilmesi önemlidir.

Kaynaştırma uygulamalarını yürüten öğretmenlere özel gereksinimli öğrenciyi de kapsayacak biçimde etkili bir sınıf yönetimi oluşturabilmeleri, problem davranışları azaltabilmeleri ve olumlu davranışların artmasını sağlayabilmeleri için pekiştirici kullanma konusunda eğitim verilmeli, bu konuda destek özel eğitim hizmetleri sağlanmalıdır.

Kaynaştırma sürecinde yer alan diğer aktörlerin de etkin katılımı teşvik edilmelidir. Bu kapsamda, ailelere ve yöneticilere özel önem atfedilmelidir.

Kaynaştırma eğitiminin başarılı etkili bir öğretmen-veli işbirliğine ve ailelerin çocuklarının eğitimiyle ilgilenmelerine yakından bağlıdır. Türkiye’de özel gereksinimli çocukların ailelerine, evde çocuklarına nasıl eğitim verileceği konusunda ve çocuklarının problemleri davranışlarını iyileştirmeye yönelik rehberlik hizmeti sağlanmalıdır.

Son olarak, okul müdürlerinin kaynaştırma eğitimi konusunda bilgilendirilerek, kendi okullarında kaynaştırma eğitimini uygulamaları için teşvik edilmesinin kaynaştırmanın başanya ulaşmasında fark yaratacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçamete, G., Gürgür, H., Kış, A. ve Kayaoğlu, H. (2003). *Kaynaştırma programlarına yerleştirilmiş öğrencilerin okuma yazma güçlükleri*. 12. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Ankara.
- ASHK (Avrupa Sosyal Haklar Komitesi). *Conclusions 2003 (Slovenia)* (Slovenya Ülke Raporu Değerlendirmesi). 03.02.2011, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/State/Slovenia2003_en.pdf.
- ASHK (Avrupa Sosyal Haklar Komitesi). *Conclusions 2003 (Romania)* (Romanya Ülke Raporu Değerlendirmesi). 03.02.2011, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/State/Romania2003_en.pdf.
- ASHK (Avrupa Sosyal Haklar Komitesi). *Conclusions 2005 (Estonia)* (Estonya Ülke Raporu Değerlendirmesi). 03.02.2011, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/State/Estonia2005_en.pdf.
- ASHK (Avrupa Sosyal Haklar Komitesi). *Conclusions 2005 (Moldova)* (Moldova Ülke Raporu Değerlendirmesi). 03.02.2011, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/State/Moldova2005_en.pdf.
- ASHK (Avrupa Sosyal Haklar Komitesi). *Conclusions 2003 (Italy)* (İtalya Ülke Raporu Değerlendirmesi). 03.02.2011, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/State/Italy2003_en.pdf.
- ASHK (Avrupa Sosyal Haklar Komitesi). *Conclusions 2005 (Cyprus)* (Kıbrıs Ülke Raporu Değerlendirmesi). 03.02.2011, http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Conclusions/State/Cyprus2005_en.pdf.
- Aydın, B. ve Şahin, R. (2002). *Kaynaştırma programının uygulandığı okullardaki uygulamalarla özel eğitim hizmetleri yönetmeliğinin karşılaştırılması*. 11. Özel Eğitim Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Konya.
- Bal, S. ve Avcı, N. (1999). Okulöncesi dönemdeki engelli çocukların normal okulöncesi eğitim kurumlarına entegrasyonu. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1(1), 22-27.
- Batu, S. (1998). *Özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırıldığı bir kız meslek lisesindeki öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüş ve önerileri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Batu, S. (2000). Kaynaştırma, destek hizmetler ve kaynaştırmaya hazırlık etkinlikleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(4), 35-45.
- Batu, S., Kırcaali-İftar, G. ve Uzuner, Y. (2004). Özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırıldığı bir kız meslek lisesindeki öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüş ve önerileri. *Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 33-50.
- Batu, S. ve Kırcaali-İftar, G. (2010). *Kaynaştırma*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Baydık, B. (1997). Özel eğitimde kaynaştırma ve okul öncesi kurumların kaynaştırmadaki önemi. *Milli Eğitim Dergisi*, 136, 27-29.
- Baykoç-Dönmez, N., Avcı, N. ve Aslan, N. (1997). *İlk ve Ortaokul Öğretim Kurumu Öğretmenlerinin Engellilere ve Kaynaştırmaya İlişkin Bilgi ve Görüşleri*. 4. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Eskişehir.
- Baykoç-Dönmez, N., Avcı, N., ve Aslan, N. (1998). Engelli ve engelsiz çocuğu olan anne babaların engellilere ve entegrasyona yönelik düşünceleri. *Destek*, 1(1), 25-33.
- Baysal, N. (1989). *Okulöncesi dönemindeki down sendromlu ve normal gelişim gösteren çocukların entegrasyonunda sosyal iletişim davranışlarının incelenmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

- Çiftçi, İ., Yıkımsı, A. ve Altun, S. A. (2002). *Kaynaştırma sınıfında çalışan öğretmenlerin kaynaştırılmış öğrencilere yönelik pekiştirici kullanma durumlarının belirlenmesi*. 11. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Konya.
- Civelek, A. (1992). *Eğitilebilir zihinsel özürülü çocukların sosyal kabul görmelerinde bütünleştirmenin etkileri*. 1. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Ankara.
- Çolak, A. (2009). *Kaynaştırma Uygulanan Bir İlköğretim Sınıfındaki Sosyal Yeterlik Özelliklerinin Betimlenmesi ve İyileştirilmesi Çalışmaları*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Deretarla, E. (2000). *Kaynaştırma uygulaması yapan ilköğretim okullarının 3. sınıfına devam eden normal işiten ve işitme engelli öğrencilerin okuduğunu anlama becerilerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Diken, İ. H. (1998). *Sınıfında zihinsel engelli çocuk bulunan ve bulunmayan sınıf öğretmenlerinin zihinsel engelli çocukların kaynaştırılmasına yönelik tutumlarının karşılaştırılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Diken, İ. H. ve Sucuoğlu, B. (1999). Sınıfında zihinsel engelli çocuk bulunan ve bulunmayan sınıf öğretmenlerinin zihin engelli çocukların kaynaştırılmasına yönelik tutumlarının karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(3), 25-39.
- EHİS (Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme). 03.02.2011, <http://www2.ohchr.org/english/law/disabilities-convention.htm> (İngilizce), <http://www.egitimdehaklar.org/documents/98.pdf> (Türkçe).
- ESKHUS (Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi). 03.02.2011, <http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm> (İngilizce), <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/83-93.pdf> (Türkçe).
- ERG (Eğitim Reformu Girişimi) (2010). *Eğitim izleme raporu 2009*. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- Eripek, S. (1984a). Normal sınıflarda işitme engelli çocuklar. *Eğitim ve Bilim*, 48(8), 20-31.
- Eripek, S. (1984b). Normal sınıflarda ağır öğrenen çocuklar. *Eğitim ve Bilim*, 50(9), 34-36.
- Eripek, S. (1986). Engelli çocukların normal sınıflara yerleştirilmesi: Kaynaştırma. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(2), 157-169.
- Feuser, G. (2002). *Von der Integration zur Inclusion*. Baden Allgemeinpaedagogische Tagung'da sunulmuş bildiri, Baden (Wien).
- Granit, A. (1990). *Kaynaştırma ortamında bulunan 3-6 yaş işitme engelli çocukların dil gelişimlerinde sanat ve el becerisi etkinliklerinin yeri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gözün, Ö. ve Yıkımsı, N. (2004). *İlköğretim müfettişlerinin kaynaştırma uygulamasına yönelik görüşlerinin belirlenmesi*. 14. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Bolu.
- Gül, İ. I. (2009). Eğitime erişim: Eğitimde ayrımcılık yasağı ve fırsat eşitliği. I. Tüzün, (der.), *Eğitim hakkı ve eğitimde haklar: Uluslararası insan hakları belgeleri ışığında ulusal mevzuatın değerlendirilmesi* içinde, 17-99. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- Güleç, H. ve Metin, N. (2000). Özel sınıflara ve kaynaştırma sınıflarına devam eden ilköğretim düzeyindeki eğitilebilir zihin engelli çocuklarla engelli olmayan çocukların benlik kavramlarının karşılaştırılması. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1(2), 16-27.
- Gürboğa, C. (2003). *Kaynaştırma ortamında işitme engelli öğrencilerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Gürgür, H. (2008). Kaynaştırma uygulamasının yapıldığı ilköğretim sınıfında işbirliği ile öğretim yaklaşımının incelenmesi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kargın, T. ve Baydık, B. (2002). Kaynaştırma ortamındaki işitme engelli olmayan öğrencilerin işitme engelli akranlarına yönelik tutumlarının çeşitli değişken açısından incelenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 3(2), 27-39.

- Kargın, T., Acarlar, F. ve Sucuoğlu, B. (2005). Öğretmen, yönetici ve anne babaların kaynaştırma uygulamalarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 4(2), 55-76.
- Kayaoğlu, H. (1999). *Bilgilendirme programının normal sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma ortamındaki işitme engelli çocuklara yönelik tutumlarına etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kavanoz, A. (1999). *Özel eğitim ve kaynaştırma eğitimine devam eden eğitilebilir zihinsel engelli çocukların uyumsal davranışlarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kırcaali-İftar, G. (1992a). Özel eğitimde kaynaştırma. *Eğitim ve Bilim*, 16, 45-50.
- Kırcaali-İftar, G. (1992b). Kaynaştırma becerileri öz-değerlendirme aracı. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 119-129.
- Kırcaali-İftar, G. (1997). Özel eğitimde kaynaştırma. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 45-49.
- Kırcaali-İftar, G. (1998a). Özel gereksinimli bireyler ve özel eğitim. S. Eripek (der.), *Özel eğitim içinde*, 1-14. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kırcaali-İftar, G. (1998b). Kaynaştırma ve destek hizmetleri. S. Eripek (der.), *Özel eğitim içinde*, 17-26. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kuz, T. (2001). *Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumların İncelenmesi*. Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- Küçüker, S. ve Kanık-Richter, N. (1994). Normal çocuğa sahip anne babaların özürsüz çocuklara yönelik tutumları. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(4), 13-19.
- Lewis, R. B. ve Doorlag, H. D. (1999). *Teaching special students in general education classrooms*. New Jersey: Prentice Hall.
- Metin, N. (1999). Engelli çocuğa sahip ailelerin kaynaştırma programlarına yaklaşımı ve katılımı. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1(1), 28-33.
- Özcebe, H. (2009). Okullarda sağlık hakkı. I. Tüzün, (der.), *Eğitim hakkı ve eğitimde haklar: Uluslararası insan hakları belgeleri ışığında ulusal mevzuatın değerlendirilmesi içinde*, 215-287. İstanbul: Eğitim Reformu Girişimi.
- Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*. Yayınlandığı Resmi Gazete tarih ve sayısı: 06.06.1997, 23011.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. Yayınlandığı Resmi Gazete tarih ve sayısı: 31.05.2006, 26184.
- Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu*. Yayınlandığı Resmi Gazete tarih ve sayısı: 15.10.1983, 18192.
- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Okulları Çerçeve Yönetmeliği*. Yayınlandığı Resmi Gazete tarih ve sayısı: 22.07.2005, 25883.
- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2010a). *Okullarımızda neden niçin nasıl kaynaştırma. Yönetici, öğretmen ve aile kılavuzu*. 03.01.2011, <http://orgm.meb.gov.tr/duyurular/kaynastirma.pdf>.
- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2010b). *2009-2010 yılı özel eğitim kurum ve öğrenci sayıları*. 03.11.2011, http://orgm.meb.gov.tr/Istatistikler/2009-2010_GENEL_SONUC.pdf.
- Özürlüler Hakkında Kanun (Kanun no: 5378)*. Yayınlandığı Resmi Gazete tarih ve sayısı: 07.07.2005, 25868.
- Pınar-Sazak, E. ve Yıkımsız, A. (2004). *İlkokul müdürlerinin kaynaştırma uygulamasına yönelik görüşlerinin belirlenmesi*. 14. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Bolu.
- Salend, S. J. (2001). *Creating inclusive classrooms. Effective and reflective practices*. New Jersey: Prentice Hall.

- Sart, H., Ala, H., Yazlık, Ö., Yılmaz, F. (2004). *Türkiye kaynaştırma eğitiminde nerede? : Eğitimciye öneriler*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı'nda sunulmuş rapor. 20.10.2010, <http://www.pegema.net/dosya/dokuman/77983222.pdf>.
- Sezgin, Y. (2009). *Açılış konuşması*. 19. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde yapılan sunum, Marmaris.
- Stojik, T. (der.). (2009). *A guide for advancing inclusive education practice*. Belgrade: Dosije Studio.
- Sucuoğlu, B. (1996). Kaynaştırma programlarında anne baba katılımı. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(2), 25-43.
- Sucuoğlu, B. (2004). Türkiye'de kaynaştırma uygulamaları: Yayınlar/araştırmalar (1980-2005). *Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 15-23.
- Sucuoğlu, B. ve Özokçu, O. (2004). *Kaynaştırma öğrencilerinin sosyal becerilerinin değerlendirilmesi*. 14. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Bolu.
- Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2008). *İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları: Yaklaşımlar, yöntemler, teknikler*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Şahbaz, Ü. (1997). *Öğretmenlerin özürsüz çocukların kaynaştırılması konusunda bilgilendirilmelerinin kaynaştırılmaya ilişkin tutumların değişmesinde etkililiği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahbaz, Ü. (2004). *Kaynaştırma sınıflarına devam eden zihin engelli öğrencilerin sosyal kabul düzeylerinin belirlenmesi*. 13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Eskişehir.
- Tıraş, Z. (2000). *Ayrıştırma ve kaynaştırma eğitimindeki zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin uyum ve akademik beceriler açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Temir, D. (2002). *Çocuğu kaynaştırma eğitimine devam eden ailelerin sorunları ve beklentileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tüfekçioğlu, Ü. (1997). İşitme engelli çocukların okul öncesi dönemde kaynaştırma ortamında eğitimleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 136, 58-61.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2009). *Türkiye özürsüzler araştırması 2002*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü.
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) (2010). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi nüfus sonuçları 2010*. 28.01.11, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>.
- Uysal, A. (2003). Kaynaştırma uygulaması yapan öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri. A. Konrot, (der.), *13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi bildirileri: Özel eğitimden yansımalar* içinde, 121-135. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Yıkmiş, A., Şahbaz, Ü. ve Peker, S. (1997). *Hizmet içi eğitim programlarının öğretmenlerin kaynaştırmaya yönelik tutumlarına etkisi*. 7. Ulusal Özel Eğitim Günleri'nde sunulmuş bildiri, Eskişehir.
- Yıkmiş, A., Şahbaz, Ü. ve Peker, S. (1998). *Özel eğitim danışmanlığı ve özel eğitim dersinin öğretmen adaylarının kaynaştırmaya yönelik tutumları üzerindeki etkisi*. 8. Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sunulmuş bildiri, Edirne.
- Ysseldyke, J. E., Algozzine, B. ve Thurlow, M. L. (2000). *Critical issues in special education*. Boston: Houghton Mifflin.
- Wolery, M. ve Wilbers, J. S. (1994). *Including children with special needs in early childhood programs*. Washington DC: National Association for the Education of Young Children.